

ՀԱՉԱԿ

ԽՈՐԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԿԵԳՐՈՒՄ

Այն Համարով լրացնելով Հնչափի գոյութեան երբ-
րորդ տարեւոյնը, մենք հարկ ենք համարում տակ մի
քանի խօսք հրատարակութեանս մասին:

Ի՞նչ է եղել Հնչափի նպատակը, իբրեւ ազատ հրա-
տարակութիւն: Աստուծոյ անդամ միջոցով աշխատել է
հայ լեզուի լիակատար երկտառարդութեան մէջ տառադրուելու
գիտակցական յեղափոխականներ՝ յամառն հայ ժողովրդա-
յին գործի աջակցութեան: Աստուծոյ անդամ է Համարակա-
նայ՝ ինքնակազմական գիտակցական ոյժերը, միանգամայն
ներկայացնելով հայկական յեղափոխութեան նպատակները
ու գործունէութեան գրական ու պարզորոշ ծրագիրը: Այս-
ուհետեւ էլ Հնչափը կաշխատէ նոյն նպատակի հա-
մար, միշտ ձգտելով ու ջանալով կազմակերպել հայ յե-
ղափոխական ուժի ու ճշմարիտ կուսակցութեան, որը
կարող լինի ստանձնել յեղափոխական գործնական ու
թէօգիտական տարրերով՝ կարողանալի գերը, որը, ժող-
ոված մասնաւոր պաշար, կանգնած բարոյական անհրաժեշտ
բարձրութեան վրայ, կարող լինի սկսել յեղափոխական
շարժումները Հայաստանում և յայտնելով արժանաւոր
առաջնորդ ժողովրդին:

Յեղափոխական պրօպագանդա և յեղափոխական գի-
տակցական ոյժերի համարում — երկու առաջնական
հիմունքներ ամենայն, հետևաբար և հայկական յեղափո-
խութեան աջակցութեան: Սկսելով տակից, մենք կրկին
ու կրկին հայ լեզուի լիակատար երկտառարդութեան լարջ ու
շաղկապութիւն ենք հրաւիրում այդ նշանաւոր կէտի վրայ:
Համարակա հայ յեղափոխական գիտակցական ոյժերը և
կազմակերպչական ուժերը, ամենայն ուժով ու ջանքով
համար յեղափոխական կազմակերպութեան մէջ — սկստը
է լինի այսօր հայ գիտակցական յեղափոխականների ու
միասնաբանների հոգին ու արտաստանութիւնը: Եւ այն
հայ գիտակցական յեղափոխական ոյժերը, որոնք իրենց
հիմնական հայեցակէտերով ու սկզբունքներով իրար հա-
մաձայն են, բայց ունեն տարբերութիւններ մի քանի ու-
րիշ գլխաւորապէս երկրորդական կէտերում, սկստը է

միմեանց մէջ համաձայնութիւն կապ պահել ու
կազմակերպել, համախմբել մի և նոյն
կազմակերպչական ուժի մէջ: Յանուն հանրային
գործի աջակցութեան՝ հայ գիտակցական յեղափոխական-
ները միահամուռ ոյժերով պիտի կատարեն այդ, որով-
հետեւ անհրաժեշտ, բաժան ոյժերը: Եւ ինչ չեն կարող անել,
որովհետեւ ստանց կազմակերպութեան գործը չէ կարելի
սկսել մինչև իսկ, էլ սօր ճիշտ երազել նրա աջակցութեան
մասին:

— . —

Խնդրէս տառայնք, այն Համարով լրանում է Հնչափի
գոյութեան երկրորդ տարեւոյնը: Իր առաջին տարին
Հնչափը լայն էր տեսնում ամիսը մէկ անգամ՝ կանո-
նաւորապէս՝ իրարանջիւր համարը միջին թիւով երկու
տառարդական թերթից բաղկացած, իսկ այս, երկրորդ
տարին նա հրատարակելով էր երեք ամիսը մէկ անգամ՝
կանոնաւորապէս՝ իրարանջիւր համարը բաղկացած չորս
— հինգ տառարդական թերթից: Իր գոյութեան հետեւեալ,
երրորդ, տարեւոյնում Հնչափը կաշխատէ հրա-
տարակալ իր նոյն ծառայութիւնը միտքերով և նրա բա-
ժանորդագրելով, մենք կկրկնենք այն, ինչ տակ ենք անց-
եալ տարեւոյն վերջին 12-դ համարում: — Խմբագրութեանս
նպատակը լինելով կարելի չափ անարգել կերպով տա-
րածել հայերի մէջ յեղափոխական գաղափարներ, չի նշա-
նակել Հնչափին ոչ տարեկան բաժանորդագրել և ոչ
նրա առանձին համարի գին, միանգամայն վերադառնալով
հայ հրատարակութեան բարի ցանկութեան ու նախաձեռ-
նութեանը նիւթապէս օգնել հրատարակութեանս:

Իսկ այսօր մեր պարտքն ենք համարում հրատարա-
կօրէն յայտնել մեր շնորհակալութիւններն այն խմբերին
ու անձերին, որոնք թէ՛ գործնականապէս և թէ՛ բարոյ-
յապէս աջակցում ու քաջալերում են մեզ:

կան կեդեր, — au fond խոստովան ձգտում են դէպի
կրօնեց մտքի աշխարհն ու անասուն աշխարհը
թիւնը: Հասարակութեան ընդհանրութիւնն ընդունակ չէ
պարզ բովանդէլ իր իրական, այսպէս առած, մասը
ձգտումները և այստեղ նշանաւոր դեր է կատարում նոյն
հասարակութեան զարգացած անդամը: Աս կարող է
նկատուի, որ հասարակութեան նայիծաղխատական ձգ-
տումները ասով խոստովան կա: ինչպէս ձգտում մէկ այլ բան,
— սոցիալ-անտեսական ձգտումներ, որոնց մասին հա-
սարակութիւնն իրեն անկողնայ էր իրեն հաշիւ տալ, կամ
պոնց նա չէր էլ կարող նշարել, բայց որոնց զարգացած
անձը հասկանում է և որոնց հաւթիւնը նա պէտք է բա-
ցատրէ հասարակութեան: Զարգացած հայը պէտք է լայ-
նացնէ, ընդհանրապէս հասարակութեան ինտէլեկտիւ հո-
րիգօնը, որն au fond իրեն ըստ ինքեան լայն է արդէն, այլ
միայն թաղնիւմ է նայիծաղխատական նեղ կեդերի տակ:
Նա չը պիտի այդ ինտէլեկտիւները վրայ նայէ այնպէս վայր
ի վերայ, ինչպէս հասարակութեան ընդհանրութիւնն է
նայում, այլ պէտք է նրանց խորը թափանցէ և դնէ նը-
բանց այնպիսի հոգի վրայ, որն արդարեւ կարողանայ նը-
բանց տալ իրենց ճշմարիտ կերպարանքն ու լուծումը և ի-
րականացնել հասարակութեան ճշմարիտ ձգտումները:
Նա չը պիտի իր ազգի ինտէլեկտիւնն առանձնացնէ,
մեկուսացնէ, անջատէ ընդհանուր մարդկու-
թեան ինտէլեկտիւից: Մինչդեռ նա պիտի իմանայ, որ
այդ հեռեանքն է տնկնում նայիծաղխատական տէնդէն-
ցիան, որովհետեւ հասարակութեանը նա գնում է լակ
ազգ աշխարհն և անասուն հոգի վրայ, մի կողմ
թաղնիւմ հանրամարդկային հոգը: Աս այդ հանգամանքը
փաստում է ամեն մի հասարակութեան ինտէլեկտիւնն,
որովհետեւ հանրամարդկային հոգն ու տեսակէտը լինելով
անհամահմատ բարձր ազգայնականից, ճշատակաւ լուծում
է սոցիալական ու տնտեսական խնդիրները և նպատակում
նշ միայն հասարակութեան ազգային, այլ և նրա մարդ-
կային ճշմարիտ առաջադիմութեան ու զարգացման: Զար-
գացած հայը չը պիտի դատէ, բաժանէ հային,
հայ ազգը մնացեալ զարգացած մարդկութիւնից, զարձ-
նելով հային ու նրա ինտէլեկտները մէկ օղակու այլ ազ-
գերի և նրանց ինտէլեկտները վերաբերութեամբ: Այլ ընդ-
հակառակը նա պիտի ախտաէ դանձր մտածանիլ անել
ընդհանուր կապը հայկական և զարգացած մարդկու-
թեան ինտէլեկտները մէջ, նա պէտք է ախտաէ միախառ-
նել այդ ինտէլեկտները և հայութեան ձգտումները գնել
հանրամարդկային մեծ ձգտումների շղթայ, քանի որ այդ
ինտէլեկտների, այդ ձգտումների վերջնական նպատակն է
նշ քիւ միմիայն այս կամ այն ազգի, այլ հասնում
մտքի աշխարհն ու անասուն աշխարհը: Այսպէս, զարգացած
հայը չը պիտի ինքն էլ յափշտակի, հայ հասարակութեան
ընդհանրութեան մոթ տ խուլ յափշտակութիւններով և
այդ քայլով պահպանէ նրա այնպիսի ձգտումները ևս,
որոնք կարող են և վնասել նրա ինտէլեկտներին, այլ նա
պէտք է հիմնովին քննէ հայ ազգի մարդկային ու ժողո-
վոյ պայն պահանջները, պէտք է քննէ այն նպատակները:

սրանք պիտի բաւարարութիւն տան այդ պահանջներին, պէտք է հայկական գործի խնդիրները մշակէ, դարգադնէ և ապա նրանց իրենց պատշաճ ու ճշմարիտ գիրքն ու կերպարանքը և այդպիսով հաստատարութեանը գնէ այն պիտի հոգի վրայ, որով նա կարողանայ իսկապէս առաջ տալ ինչ որ գարգանայ, գլխով գէպի հանրամարդկային ու համաշխարհային իշխանութի իրականացումը:

Այդ տեսակէտերից դիտելով կոտաններ, որ հայկական դարձր սրարդապէս աղգայնական գործ չէ, ինչպէս աստ-հատարակ ընդունված է համարել, այլ առաջնապէս մ'արդկ ալ զործ է: Հայութեան մէջ նախ և առաջ տխրի տեսնել մ'արդուն և ազգ խօսքը պէտք է փոխանակվէ ժողովուրդ խօսքով: Քաղաքի մեծամաս-նեթիւնը, որ բանուամէ, որ աշխատում է, որ անմէջապէս կանգնած է անտեսուակ և հոյս վրայ: Պէտք է անտեսական հոյս վրայ ուղղակի յենվող տարրի (ժողովրդի) ինտէլեկտներ տեսակէտով նայել: Հայկական դարձի վրայ, որովհետեւ մէկ ազգի սոցիալական աստ-գիտութիւնն ու զարգացումը պայմանաւորվում է նրա անտեսական բարեկազմը գրութեամբ: Այդ գրական տեսանկէտից նայելով, կոտաններ, որ թիւրքական միւ-պետութիւնը և նրա երկրի իդիւտական հատարական կազմակերպութիւնը (եթէ չենք մեղանշում հատարակ bon sens-ի գէտ, գործածելով «կազմակերպութիւն» խօ-քը այդ անկարգ, ապակային բեմի վերաբերութեամբ) յարատեւ արգելք է, յարատեւ թշնամի է հոյ ժող-վրդի անտեսական, ուրեմն և սոցիալական ու քաղաք-ական, զարգացման: — Կա արգելում է բանալ: Հայաստա-նում զարգացման, կա չէ բացում ճանապարհներ երկրի ազգի ներքին տեսնելով տեսնելով հոյս արգի-նապարտութեան ներքինում կարելիութեան համար, կա հարատւաւորում ու քայքայում է հոյ գիւղական արգի-նաբերութիւնները, կա պահպանում է հոյ ժողովրդին ազգաութեան ու ազգաստեղծութեան մէջ: — անտեսական ճահճում բոլորում է Հայաստանն իր հոյ ժողովրդի հե-տմասին: Հոյ ժողովրդը անտեսապէս կատարելապէս օտար է Թիւրքիային: աստ-գիտի անտեսական կոտաններ, երբ բացարձակապէս հաճախակ և վերջինի շահերին: Հոյ ժողովրդը Թիւրքիայի ձեռքում յայտնվում է ձորա-ժողովրդ, — և հոյ ժողովրդի անտեսական գարգացման ապաստանութեան ինդիլը (որ և հիմքն է նրա սոցիալական ու քաղաքական զարգացման) ազգաութով ներկայանում է իրրեւ ամենատեսական ինդիլը, որ պահանջում է շա-տաւորութ բաւարար բաժանել բաց հասկանալի է, որ լուծել այդ ինդիլը կարելի է լսի այն ժամանակ, երբ մի կողմ հրկամ, ունեցած կլինի հոյ ժողովրդի անտե-սական գարգացման արգելքը, ինչպէս Հոյսն այդպէս գինը նշանակում է նրան մեծ: — այդ արգելքը կանգ-նայ միայն այն ժամանակ, երբ թիւրքական լիւտար էլ կախում չի լինի հոյ ժողովրդի գիտին, երբ հոյ ժող-վրդը կտանենայ իր ազգայն անկախութիւնը: Բաց արգելք յիշում և ազգային անկախութիւնն րդ ան-

թեան որ հայ ժողովուրդը, յեզոփոխելով իր ներկայ հանրակեցութիւնը, պէտք է միանգամայն «զլուրդը, վրա- յից անցնէ ևս միջանկեալ քաղաքական կերպերի», հայ- կական անհատական կառավարութեան, և ձեռք բերել ազգային անկախութիւնը և մարդկային աշխարհացիտ և ան իրաւունքներ աշխարհ սի քաղաքական կերպերով, որոնք ապա- հովացնեն ազգային անկախութիւնը, որոնք ապա- ազգային զորքով զորքով իւրեանց, որոնք յայտնվեն զարան ախաժողովրդի բազմա- կողմանի առաջնորդութեան ու զարգացման, իսկ եթէ մենք զբաղվենք լոկ մերի խօսքով՝ ազգային անկախութիւն և անխորհուրդ արհամարհանքով վերաբեր- վենք գէղամկնայրիչ մի հարց, այն ժամանակ այն կարողանա՞նք, որ, կարողանա՞նք լոկ մեր ազգային անհատական, անանձնական զգացումով, յայնչ հաստատու ցնոր- քով յատարով ի՞նչ սեփական հայ անհատական կառա- վարութիւնը մեզ իբր չի ճիւղ օտարի պէս, կրկնվենք ազգային անհատականութիւն ու արին և ի վերջոյ մէկ անհա- տական կառավարութիւնից ազատվելով՝ կընկնենք մէկ արիւնջ, թէկուզ հայ, անհատական կառավարութեան ձեռ- քը, որը դարձեալ չարիք է ժողովրդի համար Այնուհե- աե նոր ցաւ, նորից երազել ազգային անկախութեան մասին, Այդ միտքիւնը, այդ մերկութիւնը, այդ մտքը՝ վերադա- տութիւնը, հասարակական խնդիրներն այդ անհատա- ցողութիւնը, այդ ազգային անկախութեան իղձը միմե- այն միտք կերպով ազգային անկախութեան համար, — այն, այդպիսի հանգամանքը վնասակար ազդեցութիւն կունենայ հայ զորքի աջող ընթացքի վրայ։ Եւ այդպէս մտածողները թող երբէք չմտածան, որ հայկական զորքը պարզապէս ազգայնական զորք չէ, այլ նա իսկապէս մարդկային զորք է, ժողովրդային զորք է, որը թիւրքաշատի ազգային անկախութեան հետ միտքին անբաժան կերպով գնում է և քաղաքացիական ու մարդ- կային բնագործակ իրաւունքներ ձեռք բերելու պահանջը Եւ յեզոփոխական կառավարութիւնը պիտի պարզ արեւոյ՝ ու գծագրած ունենայ այդ կէտը, որ իր յեզոփոխական պատրաստական գործունէութեան ժամանակ պատրաստել գիտակցական տարր, որն ընդունակ ու կարող և կան- խաղէս միջոցներ ձեռք դարձնել ինի իրագործելու ազ- ցային անկախութեան և մարդկային աշխարհացիական իրաւունքներ ձեռք բերելու արհամաճը նպատակադարձար քաղաքական կերպերի սահմանում։ Պարզ է, որեւմ, որ նոյն իսկ յեզոփոխական կառակցութեան այսօրվանից սկսած դարձունելութեան համար անհրաժեշտ է որպէս- այդ հարցը որպէս ու զրական կերպով, որովհետեւ այդ պրոպագանդայի կախում անի կառակցութեան գործունէու- թիւնը։

ԵՒ ԲՈՊԱՅԻ ԿԵԱՆՔԻՑ

Վերջին տարիներս ինչպէս Եւրոպայում, նոյնպէս և Միացեալ Նահանգներում մի նոր հոսանք կամ շարժում տեղի ունի, որին տալիս են «ազատ հոգ» անունը։ Այդ հոսանքի գլխաւոր հարցն է, ինչպէս և անունն է ցոյց տալիս, հոգային խնդիրը, իսկ միակ նպատակը՝ դարձնել հոգը սեփականութիւն ընդհանուր մարդկութեան, կամ առհի ուղիով՝ ընդհանուր մարդկութեան այն մեծամաս- նութեան, որը կամ ցանկութիւն, կամ սէր ունի դաշտա- յին աշխատանքով պարտավելը։ Արդէն այս նախընթաց տողերից երևում է, որ խնդիրը բաւական հետաքրքիր է և ապա մենք կաշխատենք ծանօթացնել թերթիւն ընթերցողներին այդ խնդրի հետ, աչքի առջև ունենա- լով պ. Ջիւրջհայի ճառախօսութիւնները, որ խօսել է նա իր չվէյցարական ճանապարհորդութեան ժամանակ զանազան կանոններում և որոնք անխափում են իրենց մէջ այս հոսանքի գլխաւոր նպատակները։

Մակայն նախ քան ուղղակի գործին դիմելու, մենք անհրաժեշտ ենք համարում մի քանի գիտողութիւններ անել հոգային խնդրի մասին։ Ինչպէս յայտնի է, այս վերջինը կարտաբան տէրութիւններում մի նոր կեր- պարանք է ստացել, շնորհով դարձաւ արգիւնագործու- թեան կապիտալիստական կազմակերպութեան կերպերին։ Թէև զանազան տէրութիւններում հոգային խնդիրն անի բազմաոսեակ կերպարանք, սակայն գծաւոր չէ նկատել որ նա ընդունում է այն կերպարանքը ինչ կեր- պարանք ունեն այսօր արգիւնագործութեան միւս բոլոր ճիւղիւր ևս, ուզում ենք ասել, որ հոգադործութեան կերպերն էլ կապիտալիստական կերպարանք են ստանուել։ Այսօր օրինակ Անգլիայի հոգաւորների թիւը հոգիւ համարում է երկու տասնեակ հոգար անձնագործութիւն- ների։ Այս է գլխաւոր պատճառը, որ Անգլիայում այսօր բնաւ զանազանութիւն չկայ գործարանների և դաշտային բանտրների մէջ։ Երկուսն էլ զանգում են ապրտտ պրո- լետարիատի վիճակում։ Դրանց վիճակում չկայ այն տնտեսական տարբերութիւնը, ինչ մենք տեսնում ենք միւս տէրութիւններում, ինչպէս օրինակ Ֆրանսիայում։ Այստեղ շնորհով Մեծ Ֆրանսիական հոգր բաժան- վել է իւր թէ շատ հաստատութեամբ գիտական բնա- կելների մէջ և սա է գլխաւոր պատճառն, որ շնայած դարձաւ տէնդկեցիային՝ միացնել հարստութիւնները որ- քան կարելի է իւր ձեռքերում (կոնցենտրացիա միջոցով)։

Այսօր մենք Ֆրանսիայում պատահում ենք բազմաթիւ- փոքր հոգաւորների, մի երեւոյթ, որն արդէն շատ ժամա- նակ է, ինչ վերացել է Անգլիայում։ Մակայն ինչպէս Ֆրանսիայում, նոյնպէս և արիւ կարտաբան տէրու- թիւններում հոգաւորութիւնը իւր թէ շատ արագութեամբ ընդունում է կապիտալիստական կերպարանք և այսօր մենք տեսնուեա ենք այն երեւոյթին՝ թէ ինչպէս փոքր կարտաժողութիւն օրից օր անանկանում, ոչնչանում են ընդհանուր մրցման մէջ և ստիպւած վիճումով իրենց

փոքրիկ հողատիրները մեծ կալուած ունեցողներին Այսպիսով հողային կալուածատէրերի թիւն օրից օր պակասում է. հողը ժողովում և ընկնում է թուփ սահմանափակ անձերի ձեռք տակ, իսկ այն փոքր կալուածատէրը, որ գրկւում է վարելահողից, տկամայ տախ՝ վաճ է լինում գիւմել պրօէկտարի փերին տասնիմանի անմխիթար ճակատագրին և բազմացնում է նրա լէզիօնները, կարծես ապագայ պատերազմի համար, որ պիտի սպանանա հատարութիւն և գրան հետեանք եղող ճամբար հասարակական բարեկարգութիւն:

Վերջիցս մատմօրփօղան, իր ամենաբոյն ծառայով, տեղի է տնեցի Անդրկայում Այդաեղ այսօր չկան հողատէր գիւղացիներ, այլ նրանք գիւղացի բանտրներ են. այսինքն, գարի ամենայն հողից, նրանք հաղթւթում են իրենց տարատար իրենց ֆիզիքական ոյժը ծախելով, այն է՝ վարձվելով հարստ հայատէրերի մօտ, իրեն գիւղական հողային բանտրներ, ինչպէս քաղաքներում գործարանական բանտրները: Գիւղացի Անդրկայում ամբողջ հողը ստեղծութիւն հարստների ձեռն է և նրան մօտ կամ են վարձու բանտրներ, որոնք յայտնվում են գիւղական պրօէկտարի. հողագործութիւնն, արեւին, Անդրկայում կապիտալիստական կերպարանք է կրում մի կերպարանք, որ տասնէ կամ պակաս տարրերութեամբ և մօտ կարծէ այն երկրներում, որ անտեսական տաղարիւսում կապիտալիզմը ստի է կոխել և ձգտում է արձակել աւելի ու աւելի խոր արմատներ: Անմխիթար ճակատագրի է հասել անդրկայի գիւղացին և այդ ճակատագիրն է սպասում այսօր կամ վաղը Արօտաի և այլ կապիտալիստական երկրների գիւղացուն: Մտայն ամեն մի բարեխիղճ ու հասկացող անձն, որի համար ճշգրիտ մեծամասնութեան ցաւին տեղի բարձր են, քան իր սեփական պաշտօններն ու անձնական խնդիրները, ո՛չ թէ այսօր, այլ և ամեն մի ժամանակ պիտի վերջի (և վերջի է, որ մարդկութեան ամեն մէկ անդամն իրատենք ունի բնդհանրութեան զոյտութեան համար պաշտօնէ կեանքի բարօրութեան անհրաժեշտ բաժինը, իրատենք ունի բնդհանրութեան իսկական պաշտօնների իրագործման ձգտել: Այսօր նայն իսկ կարելի է գործադրել բարձր հարկաւոր միջոցներն այդ լրագացի պաշտօնները իրագործելու և և թէ, զրանք չեն գործադրվում, գրա միակ պատճառն է մարդկութեան փոքրամասնութիւնը, որ իր ձեռքն է առած բոլոր նիւթական հարստութիւններն ու մշտնջեր և քաղաքական զեկը: Այժմ կարող է բացատրել մէկ, եթէ ունենք, որ այսօր ու մէկ մէկ անձն, իր և բնդհանրութեան երջանկութեան ու բարօրութեան համար, կարող էր միջոց ունենալ իր բնդանակութիւնները, իր բնածին հակումները, իր մասնոր ու բարոյական կարողութիւնները գորդայնելու: Այսօր այդ տեղի չունի ճարհով նայն փոքրամասնութեան: Այսօր ճամբար բանտր քաղցած է, մերկ է, մերկ ու քաղցած են նրա կին ու որդիները, մերկ ու քաղցած բաւիտ ուղղակի մարմով, իսկ նա, ով իր կեանքում գրեթէ ալինչ չէ չինել, որը չէ խմած թէ լնշով լրացնէ իր ուղտա ժամկը, հարիւր հազարներ տեր է, միջոց ունի ո՛չ միայն իր անհրաժեշտ

պէտքերը կատարելու (օրից միանգամայն գրկված է սոս քինը), այլ և շտայում, վառնում է իր հարստութիւնը և սրա հետ միասին՝ վառնում բարոյապէս (բացատրութիւններ տնե տեղ կան, մենք խօսում ենք բնդհանրութեան մասին, որ այդ պատկերն է կրում ճարհով հարստութեան ժամանակակից անխրատացի ու անհատաւոր բաժանման): Այսօր ճամբարութիւնը հարածվում է, իսկ անխրատութիւնը երկրպագվում և վատութիւնը պաշտպանվում: Այսօր մէկը ճնշում է միլիոնատրներին և եթէ յայտնվում է վերջիններին միջից մէկը, որ «յանդգնութիւն» կանկնում սեփական գրութեան վրայ խորհել ու մտածել, նա համարվում է իրեն հասարակութեան վատակար անդամ, նրանից խաբում է հասարակութիւնը և այնուհետ նրան կամ բանան են զոյում կամ կախաւոր բարձրացնում:

Այսի տաճն ունենալով մարդկութեան մեծամասնութեան անտանելի գրութիւնը, որ արդիւնք է կապիտալիստական կերպի արգիւնադործութեան, զխճական սոցիալիզմը բարձրացրել է իր կարմիր գրակը և կոչում է յեղափոխել այդ հանրակեցութիւնը: Վերջիցս «ազատ հող» կրող շարժման նպատակը նայն է: Տեսնենք, արեւին, թէ ինչպէս է բացատրում այդ շարժման նպատակը նրա գլխաւոր պրօպագանդիստներից մէկը, Ֆիլիքհայմը:

«Մենք ցանկանում ենք, — տաւում է նա, — մարդկային այնպիսի հասարակական կազմակերպութիւն, որտեղ հարկաւոր տարիների ընթացքում մեզմ պատերազմից ստացած ուղղիւնները, այլ ինքն կրօնական ու քաղաքական ազատութիւնը, միջոց տան իրականանալ անտեսական հասարակութեան: մարդկութեան ամեն մի դասակարգի ու չրճանի համար մենք պաշտօնում ենք անտեսական սոցիալիստ, որովհետեւ անտեսական սոցիալիստութիւնն է ճամբար ու վրակազմանի սոցիալիստութեան ու հասարակութեան հիմնարար: մենք ցանկանում և պաշտօնում ենք, որ ախարհիւ հարստութիւնը պատկանի միայն նրանց, որոնք բանում են, աշխատում են, որ այդ հարստութիւնը բաժանվի նրանց մէջ, որոնք արտադրել են նրան, մենք պաշտօնում ենք իրատենք հայ ունենալու, սովհետեւ քաջ գիտենք, որ բնութիւնն ու սոցիալայ տեղի նիւթական տառադիւսութիւններն բնդհանրութեան մարդկութեան համար բաւական հայ են արտադրում, որովհետեւ քաջ գիտենք, որ ամեն մէկ անձն, որ ախարհ է ծնվում, ունի ո՛չ միայն մի բերան, այլ և երկու ձեռք, որոնք կարող են բաւական կերակուր մատակարարել նրա համար: մենք ցանկանում և պաշտօնում ենք, որ ամեն մէկը գործէ, աշխատէ, բանէ և հայ ունենալ, որովհետեւ քաջ գիտենք, որ մարդ կարող է խնամել ու զարգացնել իր մասնոր ու բարոյական պաշտօնները միայն այն ժամանակ, երբ նրա տանիքը հանգիստ է...»

«Այսօրից սոցիալական շարիւրների պատճառն այն է, — շարունակում է Ֆիլիքհայմը, — որ հողը՝ զայ ձեռք է անհատների սեփականութիւն»): Ահա ինչու համար ու

*) Այդաեղ յարգելի պրօպագանդիստը սխալվում է, հողին այդպիսի մեծ նշանակութիւն տալով: Այս և սրանման սխալների մասին կիսունք մեր յօդաւածի վերջը:

մին մի անհ, որ աշխատում է սոցիալական խնդիրը վճարելու և վերջ տալու մարդկային անհատատար թեան, նա պիտի հանդիսանայ իրեն անհաշտ թշուարի հաղթանակի անհատական ու անհատատար բաժանման, նա պիտի իր բոլոր ուժով աշխատի, որ մայր հողը, որը բոլոր հարստությունների սկզբնական աղբյուրն է (°) անհատական տիրապետությունից ազատվի և զառնայ հարստություն, որ պատկանելի է ընդհանուր մարդկության, կամ երկրի կառավարության և կամ համայնքի Կեր վերջին խառն է «ազատ հող» Կեր խառնում, հողը պիտի պատկանի, կամ ոչ որին, կամ ընդհանրություն, ինչ մի և նային է։ Այս, մենք ցանկանում ենք, որ հաղթարթություն անհատական կերպը վերանայ, մենք պահանջում ենք որ մարդկության ամեն մեկ անդամն իրատեսք ունենայ ոչ միայն օդի և արևի վրայ, այլ և հողի Ազատ հող նշանակում է համայնական հող, համայնական հող նշանակում է իրատեսք ունենալ աշխատելու, իրատեսք ունենալ աշխատելու նշանակում է միջոց տալ ամեն մեկ աշխատելու ցանկացողին և աշխատելու շնորհ ունեցողին իր կեանքի պահանջները տաժմանել բարեկարգ միջակում Ահա ինչ տեսակետից «ազատ հող» տեսլով մենք հասկանում ենք տնտեսական ազատություն, որի միջոցով միայն մարդ կարող է քաղաքական ու քաղաքական իրատեսքների տեղ գտնել։ Այս պահանջներն իրագործելու համար, մենք ուզում ենք նախ և առաջ ցոյց տալ թե ինչ անիրատույն ճանապարհով է կազմվել անհատական հաղթարթություն կերպը։ Դիվյացություն և Չեքոսլովակիայի համայնքների զարգացման պատմությունը ցոյց է առնում, որ սկզբում բոլոր հողը, չհաշտված այն մարդիկ կարող, որ չբնակատեմ էր գլխացույց խրվելով, համայնական հող էր Բոլոր համայնական հողը բաժանում էր երկու մասի մեկի վրայ վար ու ցանք էին անում, իսկ մյուսի, տեղի հետ քանակը կտրել վրայ անասուններին էին արածացնում։ Այն ժամանակ չկային այնպիսի քաղաքացիներ որոնք քիչ հող ունենային կամ խառն գուրդ լինեին նրանից։ Հողն ընդհանրություն էր առանց բացառություն Այն ժամանակ համայնքի ոչ մեկ անդամն իրատեսք չունի իր բաժին հողը ծախելու։ Ժամանակով այդ օրերը կորցրեց իր նշանակությունը, անհատատարությունը սկսեց արել համայնքի անդամների մեջ։ Խորամանկություններ, բանի միջոցներով և այլն համայնքի մեկ անդամը ձեռք գցեց իր երկրից ընկերված հողակտորը։ Հողից զրկվածն աղքատացավ իսկ նրա հաղթարթման իր ձեռքը գցեցն տեղի զորացում, սկսեց առեկի մեծ գեր խառն և այդ պահի առ այդ գերը գործադրեց իր հարեանների իրատեսքները անտեսելու անկողնի վրայ — Արդեք կոյ այդտեղ որ և է բաղադրական իրատեսք, որի վրայ հիմնվելով կարելի էին արդարացի անհատական հաղթարթություն սկզբունքը — բացականչում է յարգելի պրոպագանդիստը։ Բակայն ինչ անկողնից գրությունը բարեկալու համար «կարծում էր թե մենք կառավարությունը խորհուրդ կտանք խել հողատերերից իրենց կառավարելու Ամեն ինչ Կառավարություն ինքն իրատեսք ունի, կարող է և պետք է էր արժանի իր ազատ (expropriation) անի յեկող հարստու-

թիւնը, — տեսում է Փիլիպպայն և ապա շարունակում։ — «Անհատների ձայնն այդտեղ նշանակություն չէ կարող ունենալ, բայց ընդհանրությունը, կամ որ մի և նային է, տերություն իրատեսք ունի մի միայնակ օրէնքով վերջ տալ այդ շարունակներին։ Այդպիսով վերջ կարվի այն անհատատարություն, որի տակ տնքում է ժողովրդա-յին մեծամանությունը։ Ապա, ուրեմն, նա, ով սիրում է ճամբարությունը, ով քաղաքական ունի բողոքելու անիրատության գէտ, ով սիրտ ունի պաշտ մարդկության մեծամանություն ցուցելը, թող միանայ մեղ հետ և տարած, այս գաղափարները ժողովրդային բոլոր շրջաններում, անտես տալով իր գործունեություն «ազատ հող» Բոլորը ժողովրդի միջոցով և ժողովրդի համար»

Կամ է Փիլիպպայն պրոպագանդիստի կարծիքը և ուզող թիւնը։

Կարունակվի։

Թ. Վ. Թ. Ա. Կ. Յ. Ո. Ի. Թ. Ի. Ի. Ն. Ն. Ե. Բ.

Կ. Պոլիս, 21 Դեկտեմբեր 1889.

Դեկտեմբեր 20 երկուշաբթի օրմանն Կառավարության պատմական համար նշանադր օր մ'է։ Այն օրն էր որ թիւքական առգարու թիւեր միանգամ ընդ միշտ իւր վայրենությունով, հարստահարությունով ազապացուցեցաւ, այն օրն էր որ մի բանի տառնակ թուրք պաշտօնականներ կորցնելով Մուսայէ կաշտաներ իւրեանց կաշտակիրութեամբ մայրեցան, այն օրն էր որ Մշեցի 50 հարստահարաւք և Հայաստանցի եղբայրներ վերջապէս հասկացան որ առաջակային կաշտակիրութեամբ խմել մը կարելի չէ արդարութիւն յատալ քանի որ Սալթանը ինքը առաջակ մէ և իւր օրէնքը առաջակային Առ վերջապէս այն օրն էր որ թուրք առաջակ մը, բարբարոս մը՝ ընդհ. գատախաղը իւր հետեւայ խոսքերով բանաստեղծ մը իսկ լինելու յատկենցաւ։ «Թիւքը արդարութեան հետեւելու գործը մ'է, իսկ արդարութիւնը ճամբարություն գլխակցութեան ծաղոյ և մարդկությունը յատկ և հրճունաց ենթարկող լուսաճառ ճանչ արժի մ'է, արեղակ մը որ իւր լայնը արդարութեան և ճամբարություն հարեցնել կ'առանայ» Առ այս ամենը բանաստեղծ առաջակը կը խօսէր այնպիսի ընտրեալ ներկայութեանց առաջ, որն որ ամենապինդ պարբերութեան ներքէ շատ բաներ կրնար հասկնալ, շատ բաներ կրնար խորհել, կրնար օրէնք, աղատութիւն, ճշմատութիւն բաները առաջակի մը բերանէն խառն անհատայնել տալ, այլ առաջ, այնպիսի մի երկնից տակ կը գտնուինք որոյ ամեն ինչ իսկ մեղ գէտ է, մեղ թշուար մի է։

Կարողական մի քանի տէրութեանց ստիպմամբ, առկէ գրեթէ առաջ օր առաջ սկսուեցաւ Մուսա առաջակի հրապարակային գաղափարներ։ Կրեւնապատ տանի առաջ սկսեալ առաջին գաղափարներն մինչ վերջինն բնագա-

մենք 5 նիստ Ներկայ էին Անգղիոյ, Գերմանիոյ, Ֆրանսայի, Աւստրիոյ, Իտալիոյ, Ռուսիոյ, Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց և Պէլժիոյ զեապանաւանց առաջին Թարգմանք մի քանի հիւստտուք: Ժողովրդական ամեն սգգէ բազմութիւն մը մանաւանդ աչքի զարնու երևցի մէկ մեր Հայաստանի պանդուխտ եղբարց յոգնախոսն բազմութիւնը: Եւրօպական գլխաւոր լրագրաց թղթակիչք և տեղական մամուլը ներկայացուցիչք ընդ որս նաև սուլթանի այդ «պատու մարդակերի» կողմէ ուղարկուած երկու փաշաներ և այլք և այլք: Քննուեցաւ Մշտ Արդոնք գիւղացի Մկրտիչ Յովհանէսեանի խնդիրը որն որ կամբաստանէր զՄուսա թէ իւր կողը և ամբարանոցը գիշերայն այրած և թէ օր մը Մուսա զաւրդ իւր տունը կապած է իւր հայրը ու եղբայրը սխմի մը՝ դանակած և քանի 20 ոսկի պահանջած առած և հեռացած է: Քննուեցաւ նոյնպէս սպանեալ Զաքարյան Մալխասի կնոջը Խումաշի խնդիրը, որ կամբաստանէր զՄուսա թէ՛ Զաքարյանը վերադարձին դարկած սպաննած է իւր ունեւորին: Այս երկու խնդրաց ապացուցման համար գատախաղը բերած էին վկայներ՝ առաջին 6 աշխարհական, իսկ երկրորդին երկու քաջանայ: Տէր Գեղարք և Տէր Գառապար անուն:

Վկայք միարեան այդ ամեն ոճրագործութեանց հեղինակը հռչակեցին զՄուսա, այլ որովհետեւ երրորդական և չորրորդական զուցէ և աւելորդ կէտերու մէջ հսկաւոր, թիւնք երեւան, համարձակ կըսեմ որոց յիշելը մինչև իսկ ամօթ է, գատարանը անապատ արձակեց զՄուսա և այս ամենէն յետոյ իրբն սուտ գատախաղներ և սուտ վկայներ գատապարտեց խեղճ Հայերը:

Բերեմ քանի մը պատկերներ այդ հռչակաւոր և քրտամնկի գատնէ:

Ընդհ. գատախաղ աւարտելը, ամն խալիլ պէյ որի պար, տակնաւորինն էր ամբաստանելոյն հակառակ լինել, քննել, ոճրագործութեանց հետքն իմանալ և այլն, այդ ամենը չկատարելէն վերի, յայտ յանդիման Հայերի գէմ կը խօսէր և կը գատապարտէր զնոսա. և ընդհ. գատախաղը հայերի կողմէ մի արդար հարցում, մի արդար խօսք իմանալուն պէս կը հրամանէր լսեցնել անոնց: Այդ ընդհ. գատախաղը կհարցնէ վկայից թէ Մուսայ կողը այրած ժամանակ նստած ձիուն գոյնը ի՞նչ էր, կարմիր թէ սպիտակ և որովհետեւ մին սպիտակ, միւր կարմիր տոտ է, ապա ուրեմն վկայք սուտ են և զրգարաւիչ: Համբերեցէք աւելի դարձանալին կայ: Հայ գիւղացին ի՞նչ գիտէ թէ ի՞նչ է ժամացոյց. ընդհ. գատախաղը կողը այրած ժամանակ՝ ժամի քանի՞ լինելը կը հարցնէ վկայից. սորա կը պատասխանեն թէ «ի՞նչ է ժամացոյց» . ընդհ. գատախաղը կողը այրած ժամանակ՝ ժամի քանի՞ լինելը կը հարցնէ նորէն. սորա կը պատասխանեն թէ «ի՞նչ գիտեմ, մեր աղըր սահաթ, ժամացոյց չենք զործածել»:

— Է՛հ, կըսէ ընդհ. գատախաղը, կողը այրած ժամանակ ի՞նչարկէ կիմանաք զօրութեամբ թէ ժամը քանի՞ն էր 4, 5, թէ 6ը:

— Ի՞նչ գիտեմ... 4 ը կար. կը պատասխանէ խեղճ գիւղացին: Եւ ընդհ. գատախաղը կանցնի միւս վկային

հարցարնելու համար և կը հարցնէ նոյնպէս ժամի քանի՞ լինելը — Ի՞նչ գիտեմ, կը պատասխանէ վկայն — 5ը 6ը կա՞ր արդեօք, կըսէ ընդհ. գատախաղը — Այո... 5 ը, 6 ը կար, կըսէ մեր պարզամիտ հայ գիւղացին: Այս որովհետեւ մեր աղաւթս աւագակը երկու ժամուան ահա գին տարբերութիւն գտած է, ապա ուրեմն կողը Մուսայ կողմէ այրուած չլինելը կը հաստատէ և կը խնդրէ գատարանին որ անապատ արձակեն զՄուսա պէյ:

Կատակերգութիւնը լմնացած է: Անցնինք:

20 ոսկի յափշտակութեան խնդրոյն մէջ, ընդհ. գատախաղը կհարցնէ թէ ոսկի՞ փող էր տուածնին, թէ արծաթ: Վկայից մին կըսէ թէ լաւ չեմ յիշեր, բայց ոսկի փող էր տուածը. իսկ միւս վկան, նոյնպէս լաւ չը յիշեր այլ կը կարծէ թէ ոսկի և արծաթ խառն էին և որովհետեւ մին ոսկի և միւր ոսկի և արծաթ խառն տուած են՝ ըստ էն վկայք, ապա ուրեմն, կանգն. ընդհ. գատախաղը թէ սուտ են այդ վկայութիւնք, զրգարաւիչ են այդ գիւղացիք և այլն, և այլն: Գալով Մալխասի սպանման խնդրոյն թէ և վկայք քաջանայր յայտնած են թէ իրենց ներկայութեամբ Մուսա քաջած է հրացանը և մի քանի քայլ հետադուր թեմէ սպաննած է խեղճ Մալխասը, բայց որովհետեւ մին տուած է թէ յարգանացի գտան առջև կանգնած ու հրացանը քաջած է, իսկ միւրը՝ յարգանացի գտան առաջ կող զիստին մէջ կանգնած ու դարկած է զՄալխաս, ապա ուրեմն յարգանացի գտող և փառք իրարմէ շատ տարբերութիւն ունենալը փաստարանած է ընդհ. գատախաղը և այս սպանման խնդրոյն համար ևս Մուսայի անմեղութիւնը ստացուցած է և այլն:

Գատախաղը, որք կերեկ և բացարձակապէս ևս յայտնի է թէ՛ նախապէս համաձայնած էին ընդհ. գատախաղին հետ, լսելով նորա վերայիւնայ գատախաղին, տեղի բարձրէն՝ սուլթանէն եկած հրամանի մը համաձայն՝ առաջին խնդրոյն մէջ միաձայնութեամբ, իսկ սպանման խնդրոյն մէջ ձայների մեծամասնութեամբ անապատ արձակեցին զՄուսայ պէյ:

Շարժումը մեծ է մայրաքաղաքիս մէջ. հայ, յայն, եւրօպացի, ամենաւն խօսակցութեան առարկան է կատախաղ խախտան այս յայտ համարձակ կաշառակեր ընթացքը և արդէն կիմանամ՝ ասոյդ աղբիւրէ թէ՛ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց զեապանք զխաղաղիր մէ՛ ուղղեր Բ. Գառն: Տեսնեմք ինչ հետեանք պիտի ունենայ այդ գիտազակիր. ամեն պարագային մէջ արդիւնաւոր բան մէջ լալու չէ: Արեւի երեկոյ Անգղիոյ զեապանք՝ Սրբ Հուայթ հայկերացի թէ էր հրաւիրված սուլթանի կողմէ. առանձին տեսակցութիւնք տեղի ունեցած են որոց արդիւնը եւրօպարնակ հայերդ անշուշտ մեզնէ աւելի շատ կիմանաք:

Վիլհէլմ կայսեր ի Պոլիս եղած ժամանակ՝ խումբ մը հայերի կողմէ աղերաւորի տրուած է եղեր, որովհետեւ որ շատ որ կարելի է սուլթանի մօտ խօսի Հայաստանի թը շատութեանց, հարստահարութեանց նկատմամբ և պարտաւ պաշտօն անօրինութիւն մը լինի: Իմ կարծեօք այդպիսի աղերաւոր մը, եթէ երբեք տրուած է, ի հարկէ պիտի լինէր և անհետեանք՝ փառնդ յաջս Վիլհէլմի հայկաւան խնդիրը ոչ կարեւորութիւն, ոչ հետաքրքրելի և ոչ

Պիլգրիմը՝ քաղաքականություն ուղղակի չափ ունեցող մի խնդիր է։ Հաստ կարելի է որ այդ աղերսագիր նետառած է այն անուանի փառալույսի գաղափարին մէջ, որ արդէն կը գտնուին շատ մը յիշարարագիրներ, գիտողագիրներ և սոցիալագիրներ։ Այդ գիտնականներ և ոչ կարողացն առնեն զոտ մը չունենք, կարողացն ոչ մի բան չենք կարող յատուկ մեզմէ պէտք է լինի ամեն շարժում և այդ շարժում կը կայանայ միայն հայկական յեղափոխութեամբ, յորմէ յատուկ կարող ենք սպասել Հայաստանի և հայ ժողովրդի բզձած բարօրութիւնը։

Կ. Պոլիս, 16 Դեկտեմբեր 89.

Երևոյթք և ծայրայեղութիւնք իրարու կը յաջորդեն։ Հայկա և քիւրճացած Ալեքիներ զատառառնը որի թառերական նկարագիրն բոլի անցեալ նախկին և ահա նոր անցք մը, նոր գէպք մը տեղի կ'ունենայ ձեռամբ մի քանի գաղափարի հայերու կամ լատ և ա' պատգամաւրութեամբ մը որ իր աստիճանը կը ներկայացնէ բնութեւնը գաղափարի Հայեր։

Արժանականաց բանտարկութեանց, կրօնական ճշմանց, պատրիարքարանի կողմէ առ օտ. Գրան ուղղութեամբ թաղ բնութեւնը անպատասխանի մնալուն և ալից նկատմամբ տակէ մի ամիս առաջ Եկեղեցական Համագումար ժողով գումարակառ պէտքն զգացուցաւ որն որ մի քանի նիստ գտնուին յետոյ միտնայն հաստատութեամբ որոշել է պատ. բառակէ մի գրութիւն, ներկայացնուի առ ստիճան. այդ գրութեամբ պիտի յայտնեն աղբիւր ցաւերն ու վերջնական գործուն պիտի խնդրեն. . . Այլ՝ այսպէս թէ այնպէս չ'իրագործուցաւ այդ գաղափարը, այդպիսի մի խնդրաւ գիր ամենին չ'մատուցուցաւ և կ'երեսայ թէ ժողովուրդը, շափէ գորս համարելէն բոլորովն յուսահատած՝ պատգամաւրութեամբ մը պատրիարքին ներկայացաւ և մտաոյց հետեւեալ գրութիւնը, որով կ'ուզեն անցապաղ և անմիջապէս ստիճանին ներկայացնել Համագումար ժողովի խնդրագիրն նորէն, հակառակ պարագային պատ. բնութիւն և բարձրատարածան եկեղեցականաց վրայ թողլով պատասխանատուութեան ծանր բեռ մը, որ ոչ նաեւ ծանր հետեւեալներ կրնայ ունենալ։

Այդ գրութեան օրինակը կուգարկեմ ձեզ։

Պատգամաւրութիւնը (6 գաղափարներ) գիշերայն ներկայացաւ պատրիարքին, յանձնեց գրութիւնը և բնութեանցի և յայտնեց ազգի այլ և այլ ցաւերը, խնդրեց աշխատող ստիճանին ներկայացնել հայ ժողովրդական փառքար գրութիւնը, գործուն խնդրել և այլն։ Պատրիարքը նախ բացատրական պատասխան է տուել և երբ խնդրել է պատգամաւրութեան թէ ժողովուրդը յաղտած է, թէ իր այդ վարժանքով ինքը, պատրիարքը, կարող է ծանր պատասխանատուութեամբ ներքե ընկնել և թէ վերջնական երբ ինքը, պատրիարքը, կարող չէ ազգին այլ և այլ ցաւերը յայտնել որոնց որ անկ է, պարտ է հրամարել, իւր անզը արժանաբարագունին թողելով, հակառակ պարագային ժողովրդային մեծ ցոյցի մը պատճառ կը գտնայ և այսպէս ամենամանր պա-

տասխանատուութեան ներքե կ'ընկնի և այլն, և այլն։ Երբ խնդրել է այս ամենը, պատրիարքը խօստապել է մի քանի օրէն Համագումար ժողով գումարել և պարտ ապառաճ անօրինութիւն մ'ընել, այլ և այլ խօստաւմներ ալ տուել է և միանգամայն յայտնել է թէ ժողովրդային ցոյց մը ամենին կարեւորութիւն չունենար և միմիայն գործելը աւելի գծաւարացնելու պատճառ կը գտնայ և այլն։ Ի յոր այդ յայտարարութեան՝ պատգամաւրքը հետացած ևն և կատարեն Համագումար ժողովը արդեանց, որ պիտի գումարի այսօր պատրիարքարանի մէջ։

Արդարեւ անցեալ կիրակի առաւօտ պատրիարքանիստ մայր եկեղեցւոյ մէջ ժողովուրդեան հօծ բազմութիւն մը լեցում էր. զոցա մեծամասնութիւնը տեղի ունենալիք ցոյցին մասնակցելու նպատակաւ գիտած էր յեկեղեցին, որ պատրիարքը բարոյ պիտի խօսէր և խօսեցաւ ալ ու ամենին այդպիսի մի գէպք տեղի չ'ունեցաւ։ Վերջէն խնայող որ ցուցարարներէ ամենք մայր եկեղեցւոյ թաղական խորհրդարան հրաւիրուել ևն, անդ համագիր ևն գնոսա սպասել պատրիարքի խօստման ելից և յայնմընտէ կատարել ինչ որ իրենց կէտ նպատակն է։ Եւ այդպէս այդ օր ոչ մի գէպք տեղի ունենալով, ժողովուրդը հետացած է եկեղեցիէն։

Չմտնամ յիշել թէ նոյն օրը բազմաթիւ դաւաճի ստիճաններ և հայ լրտեք կատաւարութեան ճանքով փառքար էին դալ ի մայր եկեղեցի։

—

Մտայի և Ալեքիների դատի տաթիւ օտմանեան դատարանական կ'օմէ գիտն գեռ չէ վերջացած։ Մտայի անմեղ ելլելուն պատճառաւ Ալեքիների փառաւրանը, Թրնիրը Սիմոն Էֆէնտի 7 յօդուածէ բաղկացեալ գիտաւրդիր մէ ուղղել Բ. Գրան վերաբնութիւն խնդրելով և պահանջելով բեկանել և չեղած համարել եղեանագատ տունի վէրը, իրր տալորէն Աս այժմ մեզ կը մնայ միայն սպասել և յուսալ. . . յառաջ։

ԳԱԽԱՍԻՍՏԻՆԵՐԻ ԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՃԷՆԸ

Ամենապատիւ Արքեպիսկոպոս Պատրիարք Հայր։

Ի թիւրքիս բնակող Հայ Ազգի սղջն տասն տարիներէ իվեր կը հեծէ անտանելի թշուառութեանց և անօրինակ հալածմանց տակ, և որպէս անցեալ դարուց մէջ, այս 19-րդ աւառութեան և լուսաւորութեան գարուն վերջին քառորդին մէջ ալ համակերպած ու համարած է այս վիճակին, սպասելով գարուն իր վեհագեղուն, իր Ա. Պատրիարքին և բարձրատարածան եկեղեցականներէն։ Այլ գիշերատարար էր յայտել իզերե եղած ևն իսպառ և ընդհակառակն հալածանք, կեղերում բռնութիւն իր ամեն ձեերուն մէջ ուհաւոր համեմատութիւններ առայած ևն մանաւանդ այս վերջին ժամանակներ։

Եկեղեցւոյ նախկին գարաւոր և ինքնազոյ առանձնաշնորհմունք բոլորովն կապուած ևն, պատրիարքական

իրատեսները նմանապէս փճացած, կրճատեալ և այլ ազգային ասանձաշնորհները գրեթէ վերջացած են, ի մի բան, եկեղեցւոյ իշխանութիւն և անկախութիւն բուլտովին ջնջւած է: Բանիրան եպիսկոպոսներ և առաջնորդը կը հետաքուստ իրենց պաշտօնավայրերէն, վարդապետը կը ձերբակալուին ու կը բանտարկուին սրբէն հասարակ սճրագործներ, քահանայք բանադատուալ ի գատարանս կը գեղերեն և հակառակ եկեղեցւոյ բացարձարգելքին՝ ո՛չ Քրիստոնէայ գատարանաց առջն կ'երգնուն: Եկեղեցւոյ սրբազան գրեանք իսկ ի գատարան կը գրաւուին ըստ քանց պաշտօնէից, ազգին 4000 ասորական պատմութիւնը կը ջնջուի, մեր լրագրութիւնն իսկ իսկ հասարակաց ձայնը լսել տալու կամ իրաւունքը պաշտօններու համար բառ մը իսկ չէ կարող գրել և իսկընդ Հայը, իւր ազգութեան, եկեղեցւոյ պատմութեան, իւր իրաւանց և յաւաքութեան վերայ ո՛չ խորհելու և ո՛չ խօսելու ազատութիւն կը վայելէ, մտքերն ու հոգիներն հաւատարմօք միայն իսկ իսկ ևս, և ուր որ կը համարձակի խօսիլ այս վիճակին վրայ՝ բանտ և աքսոր է իւր բաժինը . . .

Հայ Ազգը այսօր վատացած և սրտմտաւ կը տեսնէ թէ՛ իւր բազմադարեան հաւատարիմ և աճանաւոր ծառայութիւնը առ պետութիւնն և առ վեհապետն առ ուրիշ գրաւած են, մէն մի պատերազմի մինչև վերջինն ազգն ողջոյն տուած է առանձնակի հաղարտ արեան հոգիս պատերազմի յատուկ ազգաներու և բարբարիկ յարձակմանց և բաց առտի ի ծառայութիւն պետութեան բանակաց տուած է յօծարակամ 40000 անձ և անկէ ոչ նուազ թըւով կենդանիներ, իսկ գրամ և այլ նպատար ամեն պատերազմի միջոցներէ նուազ չեն եղած: Այս պարտքը և մեծամեծ ծառայութեանց հանդէպ Ազգը մասնաւոր իրաւունք ունի խաղաղութեան բարեաց հետ և ազատութիւն վայելելու:

Հայ Ազգը իւր հաւատարիմ հպատակութեան դարաւոր ընթացից մէջ լնու արատաւոր դորձ մը չէ բրած և այսօր ի իսոր խոցեալ և գտնուութեամբ սրտի կը տեսնէ թէ՛ անոնք որ պետութեան բանակաց գեմ գէնք տաւ, բերդերն օտարին մատնած և իրերին բաժանման պատճառ եղած են, վարձատրուած և իշխանապետութիւններ կազմած են, ո՛չ որ կարէ հայուն վերադրել այսպիսի դորձ մը:

Այսօր մասնաւորութեանց գիմելու այսօր անհերքելի ճշմարտութիւն մէ թէ ամեն Հայ միայն իւր հայութեան համար ամենուրեք պաշտօնապէս և ո՛չ պաշտօնապէս օրինական ձեռք պատրաստակին տակ ամեն բանի մէջ ու ամեն տեղ, սկսեալ եկեղեցւոյ բնակէն մինչև յետին գիւղակը, խրճիթը կը ճնշուի և կը հարստահարուի բարոյապէս և նիւթապէս անպաղար . . . Բայց ի՞նչ բրած է այս առատակալ և խաղաղասէր ժողովուրդը . . . Եղինչ՝ իւր ցաւերը մամլոյ միջոցաւ ծանուցած է իւր կատաւալութեան, իւր ազատութեան կորստի, ապա գիմած է խնամարարար պետութեան առաջնային և իւր գիմոյն՝ պատրիարքին իւր վիճակին բարբարոս խնդրելով, ահա անոր յանդիմարտ կայսերական կատաւալութիւնն ինք

յայտարարած է թէ Հայ երկիրը մասնաւոր բարեկարգութեան կարօտ է և գաւազբի ստորագրած: Հայ ազգը կը բազմայ միայն զորա իրաւանացումն տեսնել ոչ միայն իւր օգտին, այլ և պետութեան մեծագոյն ահապէսով իսկ:

Հայը իսկի մատաւարութիւն ունի վեհ, կայսեր արդարատրութեան և խնամատրութեան վերայ և կը մատաւարի որ իւր այս բանաւոր խնդիր և անհանդուրժելի վիճակ ճշդիւ և մանրամասնօրէն յատուկ գլխով մը ուղղակի մատուցուի նորին կայսերական վեհապետութեան իւր Ա. Պատրիարքին և բարձր եկեղեցականաց ձեռամբ:

Արարդաւ. հայր. Չեր երջանկալիչատակ նախկին Ա. վատրիաներու և Անկիթիմոսներու ահաւոր մատնակներ սրայ և հրայ մէջ քաշելով կարճ տուած են միայնակ ազգին գեմ ազգեալ հարստաց, այսօր չկան գոցա ո՛չ մին ի շնորհս քաղաքակրթութեան և լուսաւորութեան և քաջ գիտէ՞ք թէ մեր պատրիարքները երբ գիմած են ու է ժամանակ օսման և վեհապետաց ուղղակի, միշտ յաջողած են, որոյ բազում ազգայնային կան անմուտաց, զի բնական ազդեցն և անիրաւ բան մը չեն խնդրած:

Ճշգրտարգր այսօր քաջ գիտէ թէ իրաց ներկայ վիճակին մէջ ո՛չ ընդհ. ո՛չ քաղ. և ո՛չ կրօնական ժողովներ ուրիշ են բան մ'ենք Ազգին մի տեղ տեսնուած բնէ ի մարմինն որ կը ներկայացնէ զինքն ու իր եկեղեցին է «Համադրամար ժողով» և պատրիարքն, ուստի իրաւամբ կը պահանջէ որ իւր այս նախնական պարագն կատարել վաթայ յօդուա իւր հօտին և պետութեան ժողովուրդը իւր մի անհատ գիտէ ամեն բան և կը տեսնէ և կ'ըզգայ, և եթէ ձերբակալման և բանտարկութեան վտանգն չը լինէր, առանձնակի հաղարտութիւն ստորապետութեամբ պիտի ներկայացուիր այս հանրապետութեան և ահա այս բանաւոր միջոց ու ազատութիւն իսկ բարձրեալ է: Արդ միակ ապառաժաւորան մ'ունի նա՛ որ անբանարարելի է, Առտուծոյ տաճարը, հոն կրնայ նա յատնել իւր ցաւերը և ցոյց տալ թէ այժմ ենք և հոգի մը:

Մտորդըրեալքս թարգման ըլլալով ժողովրդեան այս զգացմանց և քաջ գիտնալով թէ ողջոյն ազգն կը ձայնակցի այս արդար խնդրանաց, ներկայիս կ'ըզմար խնդրել Չեր բարձր Արքայութեանն որ համադրամար ժողովոյ ի գիր առած յիշատակագիրն այլ ևս առանց յապաղելու բարեհաճէր ժամ առաջ մատուցանել ուղղակի մեր վեհապետ կայսեր և խնդրել որ վերջ արտի այս յապաղանց հարձանաց և ճնշմանց ուր իւր հաւատարիմ հպատակաց սրտերն կը վշտային յայժ, առանց սակայն պետութեան օգուտ մ'ունենալու:

Այս ևս իրաց այնպիսի վիճակ մը անի ազգն, որոյ հանգումներն տեսնել կրնայ ողջն բարեպիւն իկորուտ մասններ:

Բայց եթէ այսպիսի յիշատակագրաց մը ներկայացուին Պետաւոր կը նկատուի, որ չէնք կարծիք բնաւ, համայն ազգը իւր մի անհատ համոզուած է թէ այլ ևս իսպառ անօգուտ են պատրիարքի և պատրիարքանանի գոյութիւնն. եթէ եկեղեցականք ու պատրիարք անկարող կ'ըլլ

դան զինքնանս այս պարտքը կատարելու, պարտին եկե-
ղեցուց զերազայն ու ետին օժանդակութիւնն հայցել
և ի հարկին հրաւիրել որ վարէ և կատարէ եկեղեցին
ու հօտը կարող ձեռքերով:

Եւ ի վերջոյ ժողովուրդը ամեն մասամբ այնպիսի կա-
ցութեան մը մէջ է որ չը պիտի կարենայ այլ ևս երկար
հանգստիւ և յայտնի մասնիկ կայ թէ մի գուցէ յոսո-
հատարար ազգովին զիմէ օտարի մը զիրիկ և վերջնայ
ամեն ինչ:

Արքայան Հայր, այս աղետալի և ահաւոր հետեանք
ներ ամբողջովին պիտի ծանրանան մեր համայն եկեղե-
ցականաց վրայ, որք ախա և երգում բրած են իրենց
հօտին ու եկեղեցայն նախնի իրենց անձր, և ժողովուր-
դը անձի գոհ չէ, որ կը խնդրէ, այլ գործունէութիւն
հսկասակ պարագային մէջ ամեն հետեանաց պատառ-
խանաւորութիւնն իւր հոգեւոր պետին և եկեղեցականաց
վրայ թողալով: այս է և պիտի լինի միշտ իւր վերջին բաժը:

Ստորագրութիւնք:

ԹԻՐՔՈՒՄ, 20 Նոյեմբերի 59.

Քորձով իմանալով որ հայ հասարակութեան մէջ կայ
մի տարր, որն բնութեան է զէթ փոքր ի շատէ (միայն)
բողոքի բացարձակ կատարում ձեռնմանքի զէմ — մեր
երեւելի կաթողիկոսը կարողացել է այդ ինչիւրը լուծել
իր օգտին և գործադրել իւր շարժման գիտատարութիւն-
ներն այնպէս, որ իմացող չլինի. — գտանել Այդպէս
Մակարը զաղանի կերպով մեր աստիճաններէ բոլոր
իրաւունքներէ վերաբերութեամբ կարողացաւ իրեն նա-
խաձեռնութիւնը յանձնել է սոսայց կատարութեան,
միայն այն պայմանով, որ այս վերջինն իր անելիքը
գործ գնէ կամաց-կամաց, հայ հասարակութեանը յան-
կարճ «չխրանկեցնելու» համար: Դա ապացուցում է հե-
տեւող զէպրիցս հայտնի է, որ Լեւոնից բոլոր հայ
աստիճաններէն ազատելով է զպրոցական ծրագիր,
որի գործութեամբ բոլոր ստաբիլները պիտի գտնաւոր-
վեն հայերէն, բայց սոսայց ընդունի: Բայց ահա սոսայց
պաշտօնեաց զպրոցական ինտելեկտալն այցելելով մի հայ
բարոյ՝ թուարանութեան գտնի ժամանակ պահանջում է
սլակերտից, որ նա սոսկ երէն պատասխանէ իւր
խաբը: Բնականաբար, ուսուցիչն իր պարտքն է համարում
յայտնել սոսկ ինտելեկտալին, որ այդ ստաբիլայի գտնա-
ւորութիւնը, հայ պրոցական նոր ծրագրի գործութեամբ,
յատարկում է հայերէն ընդունի: Բոլորովին աստիճանի
ու հանդարտ կերպով սոսայց պաշտօնեան հանում է իւր
զբոյանից մի սիւր պրիզ հայ ուսուցչի համար. —
մէկ ուրիշ ծրագիրը նոյն պէս հայոց
պրոցան երբի համար և ցոյց տալիս, որ այդ ծրա-
գրում զբովում է թէ՛ բացի հայ երէն ընդունից,
մնացած բոլորն աւարկաւ երբի գտնաւոր-
ութիւնը պէտք է լինի սոսկ երէն ըն-
դունի: Մեր խնդ ռուսացիք մնում է աղաւթ կանգնած
սոսկ պաշտօնեացի յաղթական ու եղբայրական պատա-
յառութիւն կրող կերպարանքի տալիս: Եւ ծրագրին

հաստատու արդեօք, մտածում է ուսուցիչը. — Եւ մի ած-
նի թէ սոսկ ապաշտօնեացի Այդ ժամանակ
սոսկ պաշտօնեան տեսնելով նրա ապաշտօնեան ու շուար-
մանքը, կարծեալան և սոսկ կերպով անում է նրան մի
նոր սիւր պրիզ, տեսելով հետեւալը. — «Ապրճ
ժամանակից յետոյ պէտք ունի մի կախում
չէք ունենալ ձեր վարչութիւնից, այլ
սոսկ պէտք է զգան վէք մեր իրաւասութեան
նկրքոյ»:

Եւ ահա՛ մեր Մակարի աշխատութիւնը. խաբեա-
լութեամբ նա հայ հասարակութեանը մտածում է սո-
սայ բնաւորին: Իսկ թէ Մակարն այդ բոլորն անում
է յօժարակամ և ոչ սոսայց կատարութեան
տոխմամբ, այլ զբովում անձեական շահագրգռեան նպա-
տակներով — գտնելով է հետեւող իրողութիւնից: Յայտ-
նի է, որ այս տարի Լեւոնից աստիճան մի նոր
կարգադրութիւն, որի գործութեամբ ուստիճանական
հոգարարձաններ թիւը վնցից ինչում է երբեք, և զա էլ
այն պայմանով, որ 3 հոգարարձաններից մէկը լինի քա-
հանայ, միւսը երեցիկներ, ուրեմն Մակարի նշանակված
ներ և միայն մէկը, այն է երբեք հոգարարձան, լինի
ընտրված ժողովրդի կողմից: Այդ յաղաւորութիւնը ժ-
ղովրդի ձեռնից նրա իրաւունքները և տեղի ու տեղի կա-
րեւոր դարձնելը կաթողիկոսական աթոռը, կենտրոնացնե-
լով կաթողիկոսի ձեռը ժողովրդային իրաւունքները —
հասկանալի է թէ ինչ մեքենայագործութիւններ են և
վերջ ի վերջոյ որ պիտի հանդէս Այդ խաղաղական կար-
գադրութիւնը մեծ յաղում պատճառեց Դուրի քաղաքի
հասարակութեան Այդ ժամանակն հէնց Դուրի աստիճան
Այդպիսին անձեական գործերի պատճառով մեկնելու
միայն էր զէպ Լեւոնից: Հասարակութիւնը գրան յանձ-
նարարեց յայտնել Մակարին, որ Դուրի հասարակ-
ութիւնը չէ ընդունում նրա նոր կարգադրութիւնը և սլե-
զում է թէ կամ ինքը, հասարակութիւնը, պիտի ընտրէ
բոլոր հոգարարձաններին, ինչպէս աստիճան կամ Դուրի
պրոցները կիսակեն Այդ վճռական ու իրաւացի յայ-
տարարութեան ընդգրկմանը Մակարն անկարող եղաւ,
միջոցաւ միւս տեղեր, որ հասարակութեան ընդգրկման
զրկելու և բողոքելու քաղութիւն շունեցաւ, նրանք եկեղե-
կիցան այդ կարգադրութեան Այդմ հարց է աստիճան-
նում թէ եթէ այդ կարգադրութիւնը Մակարը գործադ-
րել է սոսկ կատարութեան պահանջով արդեօք այդ
պարագայում ինչպէս է եղել, որ նա զինքն չէ Դուրի
հասարակութեան արդարացի պահանջին և, ուրեմն, կա-
տարել սոսայց կատարութեան հրամանի հակառակ
Պարզ բուն է, որ այդպիսի մի մեծ ու բիւ կայ և վախ-
կատարութեան հակառակ գործեր: Ուրեմն Մակարը ոչ
միայն կատարութեան պահանջներ է կատարում և նրա
ձեռն գործի յայտնում, ինչպէս շատերն են կարծում,
այլ և շատ անգամ հակահայրական գործեր է կատա-
րում սեփական նախաձեռնութեամբ, յօժարակամ կերպով
ստանալով կատարութիւնից վարձատրութիւններ իւր
ժառանգութիւնների համար: Եւ արդէն այս կողմիցը լուր

է տարածված, որ Մակարը չուսով գնալու է Ս.Պետերբուրգ, — երեւի անձնապէս իր քաջագործութիւնների հաշիւը ներկայացնելու հաւսովարութեան Արտիստում հայերն ընդհանրապէս զայրացած են այդ կարգադրութիւնների հեղինակի դէմ և զպրոցական երէջ հոգաբարձուներից միմիայն մէկն են համարում «իրենցը», իսկ միւս երկուսը՝ «Մակարին»։ Այդ բոլոր խայտառակութիւնների վրայ աւելացնում են այն, որ Մակարի նոր կարգադրութիւնների համեմատ, հոգեւոր իշխանութիւնը խրաբանչիւր ուսումնարանի համար նշանակում է աւագ ուսուցիչներ, որոնք իրենց ընտրութեամբ կազմում են զպրոցչի ուսուցչական խումբը։ Աւագիչներին պաշտօնանկ անելու իրաւունքը զարձեւել հոգեւոր իշխանութեան ձեռքն է, այնպէս որ հոգաբարձութիւնը կամ ժողովուրդը բացի նրանց ուճիկ վճարելը՝ ուրիշ ոչ մէկ իրաւունք չունի զպրոցիների վրայ։

Եւ այդ խայտառակ կարգադրութիւններն առաջանում են մի մարդուց, որի բարոյական և քաղաքական շէտապաշտման բացասական նշանակութեամբ, իսկ մասնաւորապէս որպիսութեան համար առաջ բերւում հեռեկայ գէպքը։ Բերում են Մակարին ճեմարանի էստեմպարութիւնը, որ նա ստորագրէ։ Մեր «ֆիւզիոմը» սկսում է կարգաւ. «Իրօն, առաւելագործութիւն, հայոց լեզու» և այլն և վերջապէս կարգում է՝ «Ֆիզիկա, արգելաւ» և բնական զիտութիւնների անունների մի շարք. «Այս ինչ բաներ են» — հարցնում է նա կանոնադրութիւնը բերողից։ Սա պատասխանում է՝ «Գրանք զիտութիւններ են»։ Եւ Մակարը՝ արհամարհանքով — «Չնկեցէք սրանք, ինչի են հարկաւոր. ես որ գրանք չեմ սովորել, պակաս կաթոլիկա գործայ. . .», Հաղիւ հաղ կարգանում են հանգուլը Մակարին, որ այդ զիտութիւնները չէ կարելի կանոնադրութիւնից վերացնել։

Յայտնւում ձեռ նայեալս «բարեխնամ» սուսայ կառավարութեան մի կարգադրութիւնը, որ նշա գաղտնիքն է. այն նախանշներում և օկրուցներում, որտեղ բառական թուով հայեր կան, ոչ մի բարձր դիւսպական պաշտօն պատհան չը պէտք է արտի հայ գիւնարականներին։ Այդ կարգադրութիւնն արդէն կանոնակաւ զործաւորվում է։

Ա. — Կան .

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿԱՆԹԻՒՆ

«L'Arménie», միամեկ քաղաքական և դրական թերթ, Ֆրանսերէն լեզուով, խմբագրապետ Միստ Զեւարդ, Լոնդոն։

Ծանր զգացումով ենք վերցնում գրիչը տակաւ համար մէկ երկու խօսք այդ նոր թերթի քաղաքական նպատակի մասին։ Առում ենք «Ծանր զգացումով», որովհետեւ մեզ թւում է թէ բառական պարզութեամբ է հայկական զործի էութիւնը և եւրոպական աւերութիւնների աննպատակ կամ անտարբեր վերաբերութիւնը գէպի նա, որ դարձեալ պէտք չի մի նոր հրատարակութեան, որը

կրկին պարտավոր «անգործների յիշատակաւորներն ու խրաբանչիւր 61-րդ յօդուածը յիշեցնելու» անպարտաւոր թէմայով, որ միւս եղիւ է և է՝ «ձայն բարբառայ յանապատի»։ Այդ նոր թերթի քաղաքական նպատակն է՝ պահանջել (խրաբանչիւր Բերթինի գաղափարի 61-րդ յօդուածի գործադրութիւնը)։ Բացարձակապէս կտանք. — մենք զարմանում ենք, որ պ. Մ. Չերապին այդպիսի նպատակի է ուզում ծառայեցնել իր թերթը։ Այս, մենք գործնական ենք, որովհետեւ լ'Ա. ր. մէկն ի ի հենց Լին թուում կան տակեր, պանց իմաստի վրայ ցածկալի կլինէր, որ յիշված թերթի խմբագրապետն տակեր ուղարկութիւն գործնէր. այն ժամանակ թերեւս նա առաւել է իր թերթի ձայնն էր, որ ինչների հետ միասին, չդատարարուէր պաննալս «ձայն բարբառայ յանապատի», այլ տար նրան կենդանի ու նպատակայարմար հնչիւնը։ Բանք նրանում է, որ լ'Ա. ր. մէկն ի Լին թուում զեռնգված Պրազմաթի վերջին ճառին կցարկված է մի յօդուած նայն թերթի խմբագրապետի գրին պատկանող։ Այդ յօդուածում արտայայտված են մի քանի ճշադրաւորութիւններ 61-րդ յօդուածի մասին։ Այսպէս, պ. Մ. Չերապին ասում է թէ 1) (Բերթինի 78 թ. Կոնգրէսին զիտել հայկական պատահարակութիւնը (որի անգամներից մէկն ինքը պ. Մ. Չերապին էր) այդ իսկ էր, որ թիւքական զիտութեան կողմէ 61-րդ յօդուածի արեւմտական ու բարեկարգութեան» մաս թ խօսքերից և ոչ ոչ չի անկ, միւս ձեռնարով իր ամեն բան կատարած է», 2) որ «Խրաբան խօսուացաւ հայերին իրադարձել ապ նրանց պահանջների իսկ minimumը և չնայած դրան՝ այնտե հետե այդ minimum-ը նայն իսկ սակարկութեան էր ենթարկված», 3) որ «Խրաբան պատրիարքի ներկա յայտցիչները (պատահարակութիւնը), որոնք Կոնգրէսի վերջին ժողովից առաջ նախադաւախեցին, զպոցին 61-րդ

Նշատում ենք ուղղել այստեղ լ'Ա. ր. մէկն ի ասած նորոգ յօդուածի մի սխալը. շնչակի վերաբերութեամբ խրաբանչիւր հրատարակվող Ա. ր. մէկն ի և չնայա ստան թերթի իսկ հետ միասին պ. Մ. Չերապին չէ վարանվում շնչակի կլ զցի մի և նայն պարիւր, որ ի վերջոյ զցում է և իր թերթի Պարզեւ մի խօսքը։ Լ'Ա. ր. մէկն ի խմբագրապետն ասում է, որ, ինչպէս միւս երկու թերթերի և լ'Ա. ր. մէկն ի, շնչակի նպատակն էր է՝ պահանջել (խրաբանչիւր 61-րդ յօդուածի գործադրութիւնը) կարծում ենք շնչակի միւս իր նպատակը բառական պարզ է ներկայացրել, որ կարելի լինէր նրան խառնել միւս երեք թերթերի նպատակի հետ շնչակի ոչ միայն չէ պաշտպանել 61-րդ յօդ. և պահանջել (խրաբանչիւր նրա գործադրութիւնը, այլ նա միւս յայտնէ է, որ այդ յօդուածը բացի միւս երկուսի բառախառնութիւնից, ուրիշ ոչինչ չէ ներկայացնում և որ ոչինչ միայն չունի զիտել (խրաբանչիւր, պահանջելով այդ յօդուածի գործադրութիւնը, այլ թէ ընդհանրապէս, հայերը պիտի մէկ անդամից ընդ միւս թոյնն այդ սխալ և հայ ժողովրդային ինտելեկտների հակառակ ընթացքը և իրենց բոլոր յոյսը դնեն սեփական հայկական պիտի վրայ, գործադրելով դրան յիշատակական չափաւորական շարժումներում, որոնց նպատակը չառաւելի ընդարձակ ու մեծ է խցում 61-րդ յօդուածի իմաստից։

ընդհանուր չարժանիքը և միշտ պաշտպանելով հայկական պաշտոններն ու շահերը, գիմ է տնդադար իր նպատակին: Հետևաբար, այժմ գործնալ զալիս ենք այն կետին, որ այսօր, երբ Հայաստանում չկայ ժողովրդային յեղափոխական ապստամբական շարժում, պէտք է ո՛չ թե անօգուտ կերպով Արաբայի զիջումներին մարդասիր, բախան գովել շարժել, այլ Հայաստանում ժողովրդային այժեր համախմբել մէկ ընդհանուր կազմակերպութեան մէջ, որն անհնայ իր որոշ նպատակներն ու գործունէութեան հշանակի ծրագիրը և որը գրանց համեմատ կարող լինի պատահ տալին գրգռել ժողովրդին և սկսել յեղափոխական ապստամբական շարժումներ: Այդ ժամանակ հայկական աքաղաղը կկանչէ և Արաբան վեր կիծէ իր քնից:

Ահա թէ ինչեր ևս թելադրում է 78 թ. ա. Ջերգի առած գառը և, կրկնում ենք, եթէ նա հետեւի իր այդ առած գառի արձանարանութեան և նրան մնար հաւատարմութեան — նա կիմանար թէ հայերս այսօր որպիսի գործում ենք պարտաւոր գրողներ: Իսկ այժմ իր ներկայ լրագրով ու նպատակով նա այն կանէ, ինչ Հայաստան թերթը*) փոխարէն զարգացնելու և ստաճացնելու հայերի մէջ յեղափոխական այժեր, նա ընդհակառակը, գրան աղելը կգտանայ, չեղելով հայ հասարակութեան ոչա, գրովինը ճշմարիտ ու արմատական գործունէութիւնը: Կա երացներով ու խաբարովի յայտելով կկերակրէ թէ՛ խնդրագրերով Արաբան մարդասիրական գիմով ազգոր, վրած հայ ժողովրդի վիճակը, կրարսքը, և հայ՝ ստանց այն էլ անշարժ ու անաւարկը հասարակութիւնն արա, խանայով: որ իր քանն օրօրայ կայ, ձեւնաւոր կննջէ, իր խղճի ծայր մուցնելով և խորն իրեն խորելով թէ՛ իր փոխանակ Արաբան «կգործէ», թէ՛ Արաբան «ստանում է հայի փրկութեան մասին...» Բայց ինչ. նայն այդ ժամանակ հայ «սամիկ» ժողովրդի թշուառութիւնները կհարունակվեն միշտ և ի վերջոյ նրա համբերութիւնը հասնելով, բնական կերպով կհասնեն նրան այն ստաի, ճանին, որ նայն ինքը ժողովրդին իր սեփական նախա, ձեւնախեանք անկարող կերպով կգիմ, բանի միջոցների գործողութեան քննելով գործուր բանութեան... և սուկը կպայթէ. — Ըստական ստակներով չեն կերա, կրում, ու Չերաք:

Գալով լ'Արմէնի ի այլ նպատակներին՝ ծանոթացնել Արաբային հայոց գրականութեան, արհեստներին, երանի և այլն, ասենք ու, Ջերգի խօսքով, «հայկական բազա»

*) Մեծ գործանքով կարգաւորելը Մարտիկի Արմէնի լրագրում՝ գեղեցկաւ յայտաւոր լ'Արմէնի ի 1 թիւի տալով, գէպի ոչ նա չայց է ստալիս մեծ համակրութիւն: Բայց ինչ. գործանալի կրիակիս և արձանարանութիւն, նայն Արմէնի ան մինչ այսօր ժահը ու մօղմ էր թափում խղճ՝ Հայաստանի զլիսին, մինչդեռ այս վերջինի բացարձական նպատակը ու գրան հասնելու միջոցներն ամենին չեն ստալիւրվում ու Ջերգի լ'Արմէնի թերթիցը: Արեւք անհամեմատութիւն ի լինի մեր կողմից, եթէ հարցնենք թէ՛ ինչով կարելի է բացատրել ու փրկութեան զալիսին այդ տարբերակի գերն ու ընթացքը:

Քակրթութեան» (22) հետ — ազատ մամի համար գալու գործ է, բայց այսօր գրանցով հայերիս գրող, վերա ժամանակն է արգելք...

Ահն...

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆՔԻՆ

Թերթիս վերջին համարում մեր նախագաղտնալիսին, ներք ճիշտ էլին Յարաւորած հայ զիջալիներին հան, զգնութեամբ, որ եկել են հետա Ա. Փօլիս գառ բանալու կառավարութեան պաշտպանած Մասա ստալիսի գէժ, այդ թիւը կառավարութիւնը հասել է մինչև այն ստալիսին խեղադարձութեան, որ իր շահերն էլ մտաւցել է. — Մասաին «գառարանն» արգաւորելի է, Ա. կառավարութիւնը, որ տալիս տներ հայերի գրգռած ժողովրդ վար, ինչ հանգարակալ իր օգտի համար, իր այդ վար մանրակ, ընդհակառակն, տալիս է գրգռում, վրդալում նրանց իրեն գէժ: Մեր կողմից, բնականաբար, մենք չենք ցատում այդ հանգամանքը, որքան բանալիս թիւը շատ վերջին իր գէժից զիմակն, այնքան նրա զայլի կերպարանն տալիս նկատելի կլինի ժողովրդային ընդհանրութեան և, արեմն, այնքան էլ տալիս կանէ այս վերջինի իրաւայի զայլից ընդգէժ բանալիս, որ շատ անգամ աճուցել է գտնադղեստ երեսը և խորանակ կերպով խորել հայերին: Մասաի գառը գառ չէր, այլ գառարանիս սկանդալ (scandale), որ կարող է տեղի տնենալ միմայն Թիւրքիայի պէս անկարող երկրում: Բնականաբար գառարանն իսկ իր սղաւաքը հասարակալ, պէս անդիտալու և յայտնվելու ո՛չ թէ մեղադրվածի մեղադրող, այլ պաշտպան Բայց այդ՝ Մասային մեղադր, լող մեղներին գանալան պաարաւակներով անիրաւալի կելալող գառը հանկին գառից, նրանց նշանակութիւնը գրա գործնելով է, այդ լուրը կառարվում է լոյս օրով Բ. Գառն և ստլիսանի քիթի տակին և ո՛չ միայն որանց կողմից արգելք չըրվելու ընդհ. գառարանայի այդալիս ընթացքին, այլ և լոյսայնալ կերպով նա քաջալիսիցալ: Այն ընդհ. գառարանը, որ անպատկառ կելալով գառարա, նում յարձակվում էր հայերի վրայ և յայտնվում այս վերջինների թշուառի — նա իրաւորան էր հանգիսանում ստլիսանի ու Բ. Գառն զգալումներին: Այդ բարբից յետայ թնդ այստհետ և էլ թիւրքաւոր հայերը խանն «սամեարալիս» և հայրախնամ ստլիսանի, բարբի զգալումներին մասին գէպի հայ ժողովրդը — գրանով նրա ընթ կիտարեն միմայն իրենց և տրի ոչ սրին: Իսկ այն գառարանը հայերը, որանք ստանձին գրովեամբ գիմում են փոխկառ պաարիտալին, յանձնարարելով նրան հայերի գրովեան բարեկաման մասին խնդրագրի ստալ ուղթանին, որի «արգաւորութեան և իմաստութեան վրայ փառահալիսն տնին» — գրանք էլ թող իմանան թէ ինչ ստլիսան «պառաւ մարգալիս» և գիմում իրենց ցաւը, ինչ գառարան խնդրելու: Թնդ միմայնում ևս տալիս փառաւով Մասայի գառը նրանց սղաւաքանէ, որ առաջալ, կառաւալալան ստլիսանից ո՛չ միայն ո՛չ մի բարեկարգութիւն

չի լինի՝ թէկուց աստանակ հաղարտոր ստորագրու-
թեամբ խնդրողի նրան մատուցել, այլ նրա հարածու-
ներն ու ճշտման օրից օր կատանան աւելի անհեթեթ
ու ծայրայեղ կերպարանք: Այս ի վերջոյ նրանք կ'անեն
որ իրենց Վրտիկան մէջ յայտնված միայր թէ՛ և թէ՛
ազգի գաւերին գործունէ չափի՝ համայն ազգը իբր մի
անհատ համագլուխ է թէ՛ այլ եւս խաղաղ անաղաղ եւ
պատրիարքի և պատրիարքարանի գոյութիւնն՝ աւելի-
քան ճշմարիտ է: Այսինքն կ'անեն, որ ժողովուրդը պիտի
միանգամայն թողնէ պատրիարքարանի շէնք մաշկաւ առ-
վորութիւնը և իր սեփական պիտիւնը ու նախաձեռնու-
թեամբ բանի կերպով իր զինից հետեցնէ այն ժողովան
խաչգոյտը, որի անունն է թիւրք կառավարութիւն, թիւր-
քական բաժնէ և հանչակէ իր անկախութիւնը: Հայաստան-
ցիներն իրենց անհամար փորձերով գիտեն թէ ինչ անու-
ղիտ, այլ և անկող աշխարհէ՛ր են խաղում թէ պատրիարքն
իր պատրիարքարանով և թէ՛ մեր լազգային մեծամեծնե-
րը՝ և թէ ինչպէս գրանցից ոչինչ չէ կարելի սպասել
ժողովրդի ծանր վիճակի բարեկարգութեան համար: Բայց
այդ խմանալով հանգիստ՝ թող հայաստանցիները զգուշ-
լինեն և յուսահատ թողնեն խորհուրդ չափն զիմէ՛ր, և
կեղեցուց գերազանց ոչ և ա ին օժանդակութեամբ, որով
հետեւ այդ պետք նրանց սրտագուհի կ'անեն, այն կորստին
որից ճշմարտ են նրանք խոստանել: Այս, կորուստ, որով
հետեւ այդ պետք մինչեւ այսօր իր գործերով յայտնվել
է թշնամի հայութեան, թշնամի հայ ժողովրդային շահերի
որ ծախում է օտարին, որովհետեւ նա հայութեան կրթու-
թեան ու բուստարութեան օրօրանք, զպրոցը, վարձատը-
րութեան ծառայով ու ստրկական բնազդով զրկված՝
մատնում է օտարին: Այս, կորուստ, որովհետեւ այդ
պետք հայութեան կ'զրկուի լազգային օտարի մը գիւրջը
որ կ'մերժանայ ամեն ինչ, և կամ կ'բարոյէ մնալ ստրուկ
մարդակեր ստիճանի կառավարութեան, որի շնորհով
այլ եւս իրանց այնպիսի վիճակ մը ունի ազգն, որոց
հանգուրկել ու անկէն կ'ենայ ազգին ի կորուստ մատ-
նելու: Այդպիսի վիճակի անաղաթիւնը, չափաւանկը սու-
թանի հաղաթակ լինել և կամ յուսահատութեամբ ազգային
գիմն օտարի մը գիւրջը, — այս, այդպիսի վիճակում
ակնբերանայ ամեն ինչ, այս, դա է կորուստը և ահա որ
կորուստ...

Հայաստանցի՝ եղբայրներ, այդ կոստից փրկվելու
համար պատրիարքից և հայ բարձրագոյն ճան կեղեցու-
կաններից գոյք պահանջում էք նպատակադարձոր գոր-
ծունէութիւն, — բայց ձեզ քաջ յայտնի է, որ նրանք
անկարող են, քանզի չեն այդ անել և նրանք խաղա-
ղական խնդրագրերը ոչինչ չեն կարող իրադարձել առ
թիւրքին: Վեր կարծում էք որ ազգը այն ժամանակ
ակեղեցուց գերազանց պիտի ունի պիտի գիմն և կամ լոտու-
րի մը գիւրջը յուսահատութեամբ՝ կընենէ, — գոյք քաջ գիտեք,
որ այդ պարագայում կ'մերժանայ ամեն ինչ, Վեր համա-
ված էք, որ լիքայ ներկայ վիճակը ազգն կ'ենայ ի կո-
րուստ մատնել, որ թիւրքի հաղաթակութիւնը՝ "կորուստ"
է այլ եւս հայ ժողովրդի համար, — ուրեմն, մտածելք
որպիսի գործունէութեան գոյք պետք է գիմն, որ հա-

նէք ձեր նպատակին և կարողանաք յիստալութեան
բարեաց հետ և ազատութիւն վայելել, որի համար մատ-
նաւոր իրաւունք ունի ազգը:

Նայեցէք, եղբայրներ, հայ ժողովրդային ընդհանրու-
թեան վրայ, այն անյայտ, չարչարալի, ազգառայած,
ստրկական լուծը կրող միլիոնաւոր հայ բազմութեան
վրայ, որ կառաւարկապէս յայնժա, լրկված է գարեւոր սու-
կայի թշնամութիւններից, որ բարոյապէս ու մտաւորապէս
նիւթապէս ու ֆիւլքրապէս գարեւոր բնիկացում մն-
գարդայած մնացած է և միշտ ենթակայ ամեն տեսակ
հալածութեան: Այսօր տկարացած, քաղաքակրթված աշ-
խարհից պատմված՝ մեկ անկիւնում սրբ ընկած է, —
նայեցէք ժողովրդի վրայ, կարօտ աղաւ ձեռն, կարօտ
անկախ խաղաղ կեանքի, կարօտ անտեսական զաւրդոյման
կարօտ մարդկային առաջադիմութեան, նա բնազդով մով
թեւադրվում է հաստրակական ճարտարութեամբ և աքը-
զում այն հաստեք ին, որ անգաղար աւելի ու աւելի
կընդարձակվէ և լինելով նրա վրկաթեան միակ ճանապարհ
հր, կ'անեն նրան գեղի մեծ նպատակը — ստրկական լծի
կործանումը և աղաւթիւնների ձեռք բերելը: Այդ
համար է որված և Ստանք, մի համար, որ բնական
կել պալ, իրերի բնիկացի շնորհով բնաբել է հայ ժողու-
վարդն, իբրեւ իր վրկաթեան միակ ճանապարհ: Ստ-
անքի հայերի և եղբայրների միահամառ ու քաջ ազա-
տամբութիւնն բնագլխով թիւրք կառավարութեան տեղական
ներկայացուցիչների կրկնակի օրինակ է հայութեան: Այդ
նշանաւոր կրկնակի ժամանակիս մեծ նշանակներից մէկն
է և նախապաշտակութիւն է հայաստանցիների բնահամար
ազատամբութեան մատուցում ազաւթայում: Այլ եթէ թիւրք
կառավարութիւնը ստրկաւորում յից ազատամբների գեղմ
մեծարմանկ գորք ու բուսականաշարի թնդանթիւնը և
մեծ կորուստ զգալով հանգիստ վերջապէս կարողացաւ
մի կերպ իր ձեռքը զցել: Ասանց ազատամբութեան
սրտազուլաններից շնորհն, — դա գեա թիւրքի յաղթու-
թեան նշան է՝ այլ պատերազմի սկիզբը: Այս Ստանց
ազատամբութիւնը կ'աշնակի առաջին գարկն էր, որ կ'ուղմ
է գեղի մարտ Հայաստանի և այլ գաւառներին, և շատ
չի տեսիլ, երբ թիւրքը կ'անեն լնչպէս Հայաստանի մեկ
այլ անկիւնում գարձեւ պիւնց ազատամբական շնորհ,
գարձեւը հայն ազում է ազաւթայել իր ազատամբական ու
ազատական ոյն ու ազկն: Այլ կ'ըր ամաւատմբութիւնը
Հայաստանում կ'լինի բնգ հաստեք, բայց գաւառնե-
լում՝ այն ժամանակ, ո՛ր այն ժամանակ, թիւրք կ'առա-
վարութեանն անհարկն կ'լինի բնգ գիմադրել ժողովրդային
ազաւթական մարդկային մարմնիկներից կ'ազում շար-
ժան պատնէշին, այդ ժողովրդային կառաւրիցանն, այդ
ժողովրդային յիստուն ազատամբութեան, որ մղված
կ'լինի յանուն մեծ նպատակների, յանուն հայ ժողովրդի
բազմ-կարմանի ազատութեան, յանուն նրա մարդկային
առաջադիմութեան: Իրենց ներկայ հանրակեցութեան
յեղափոխութիւն՝ դա է ա ժամակ մնացել հայաստան-
ցիներին գործադրել, դա է այժմ նրանց միակ ու աւրա-
տական գործունէութիւնը, որ կ'առաւտելով ստրկական
զղթաները, փրկելով ներկայ գիմադրի շարժարաններից

այդ մարտիրոս ժողովրդի աչքին սրտաբաղմի արհաւիրք ներում, նրա թանձր ձիւն ամերկում ծիածնապոյն աւետարներ ու յուսալից շողերով, կիօյնեցնէ միշտ նրա ազատութեան մեծ նպատակը:

Մ Ա Հ Ա Յ Ո Ւ Յ Ա Կ

ՆԻԿՈԼԱՅ ԳԱՎՐԻԼՈՎԻՉ ԶԵՐՆԵՇԷՎՍԿԻ:

Տարւոյն Հոկտեմբեր 17-ին Ռուսաստանի Վարսաով քաղաքում փոխճանփեցաւ ուսու մեծ կրթական ու հրապարակախօս, գիտնական ուսուցիչ ու քաղաքապետ, տեսագէտ Նիկոլայ Գաւրիլովիչ Զերնեշեւսկի Հանգուցեալը ծնվել է 1829 թ. Վարսաով քաղաքում: Աւարտելով իր ուսման ընթացքը Պետերբուրգի Համալսարանի քիմիա և ֆիզիկա ֆակուլտետում, 24 տարեկան Հասակում նա ամուսնանում է և իր ծննդավայրից իր կնոջ հետ գնում Պետերբուրգ: Այդտեղ նիւթական գրութիւնը նշանակում է, նա սկսում է արտադրական գրականութեան ընթացքը: Իր նշանակումը անկողնի համար և մի և նոյն ժամանակ գտնելու առաջին անգամ իր կնոջ միջոցով հայտնաբերել իր և ընտանիքի ապրուստը: Չնայած այդ բոլոր ծանր աշխատանքներին, որ կրնում էր շատ ժամեր, Նիկոլայ Գաւրիլովիչը մի և նոյն ժամանակ պատրաստում էր մի և մի օր ուսուցիչ քննութիւն տալու, որի համար նա գրում, տպագրում ու քննիչների առջև պատգամում է մի գիտնական (thèse) հետեւեալ վերնագրով՝ «Նիկոլայ Կոստի Լաֆէթիական վերաբերութեան մասին գեղարարականութիւնը»: Այդ նշանաւոր գրութեան մէջ Նիկոլայ Գաւրիլովիչը գեղեցիկ պարզաբանութեամբ արծարծում է գրական, բնական, հայեացքներ գեղարարական նկատմամբ և յայտնում գործի թշնամի հնացած, բաւական ու անմուկ հասկացքների գեղարարական վրայ: Դրանք քննույն ուսուցչականները, պատկանելով այս վերջին բաւական հայեացքներ անհայտների թիւին, միջառում են երկատար գրողի հետ, բայց սա երկաթե, արածաբանութեամբ երկան է համարում նրանց թէորիաների բոլոր մեկնութիւնը: Յայտնում ուսուցչական ուսուցիչի նախաձեռնար են համարում իրենց աշակերտին անհարգ յայտարարել քննութեան համար և շատ մաքրաբան կոչում: Այդպէս էլ լինում է Նիկոլայ Գաւրիլովիչի այդպէսեւ թողնում է բոլոր կողմնակի աշխատանքներ և բացառապէս արժանի գրականութեան: Նրա «ամաչող» գիտնականի միջոցով ծանօթանալով նրա ազգութեան ու տաղանդի հետ, «Վարսովսկի» ամսագրի խմբագրութիւնը նրան հրաւիրում է աշխատակցութեան և կարճ ժամանակից յետոյ ամբողջովին նրան յանձնում ամսագրի խմբագրական ու քաղաքական կան բաժնիները: Ահա այդտեղ, այս ամսագրի էջերում երկան է գտնել իր ազգ փայլում ու լրջութեամբ Նիկոլայ Գաւրիլովիչի մեծ ազդանքը երկատարութիւնը Ռուս-

աստանում ազատութեամբ սկսաւ «Կոստ» նրա գրականութիւնը, որոնց մէջ նկատում էր հեղինակի բոլոր հակառակն ու մեծ աշակերտութիւնների պաշարը, բարձր գործողութիւնը, գաղափարական հասկացումները, համարձակ ու կծու լեզուն: Այդ գրականութեամբ նա յայտնփայտ տպագրում ամենատաղանդավոր գաղափարներով, բարձր հասարակական իդէալով, սոցիալիստական ու գաղափարական ու համարձակութեամբ և միանգամայն գրաւիչ առաջնական տեղ ուսուցչական գրականութեան մէջ: Այսպէս նա մի շարք լրջ ու գիտնական տեսնադրական գրականութեամբ յայտնփայտ ուսուցչական գրականութեան «ճարտարութիւնը» ու գաղափարական հասարակութիւնը գրաւիչաւ նրա տաղանդով, նրա բարձր լեզուն, նրա նոր կրթական հասկացականութեամբ ու անսովոր (analyse) բաց և այդ հասարակութեան բաւական ու ազգական մարդկային նրա գէշ Ռուսաց բանագետ գաղափարութիւնը չէր կարող տեսնել իր պետութեան մէջ այդպիսի ազատ ուսուցչական մի գրական և կեղծ թղթերով, իր պատկերի վրայով եւ 1863 թ. Նիկոլայ Գաւրիլովիչի մեղադրեց գեղեցիկների տպագրականութեան անկողնի գրական յանցանքում և գրեթէ բոլոր իրաւունքներից՝ գաղափարական նրան 14 տարի տաժանակիր աշխատանքի հանձնարում և այնուհետեւ ցմա՜ Մարտի 20 տարի մարտիրոս կեանքից յետոյ Մարտի 20 Նիկոլայ Գաւրիլովիչին իր մահից մի քանի ամիս առաջ արժեքաւոր ազատ ապրելու իրաւունք: Եւ այդպէս աւարտեց մեծ մարդն իր երկարամեայ մարտն ու կեանքը:

Մենք այստեղ ներկայացրինք Նիկոլայ Գաւրիլովիչի կենսագրութիւնը ծանօթացնելու համար հայ հասարակութեան այն մեծ մարդու կեանքի հետ, որի ազդեցութիւնը նկատում է և հայ ներկայ երիտասարդ սերնդի վրայ: Նա կրթել է ուսուցչականութեան սերունդներ, որոնք յետոյ կազմեցին այն անձնակազմը, անկողնի ու քաջ հարկաւոր գնորդներ, որ բաժնի տարւոյն ընթացքում մինչ այսօր յեղափոխական պատերազմ են մղում ընդդէմ ուսուցչական յանուն ուսուցչականութեան մեծ գործին: Եւ կրթելով այդ սերունդներին, Նիկոլայ Գաւրիլովիչը կրթել է և ուսուցչականութեան ուսուցչական երիտասարդներ, որոնք միշտ կրթելով իրենց սրտում մեծ մարտիրոսի վեհ կերպարները և տպագրում խորին երախտագրութեամբ գեղեցիկ նախընտրում են իրենց մեծ ուսուցչական անփոփոխելի կորուստը միշտ իրենց աչքի հանդէպ անհրաժեշտ նրա ազնաւոր կեանքի ու գործունէութեան մեծ օրինակը:

Հնչում է մօտակայ համայնքից մեկում մենք կհանձնք ներառել Նիկոլայ Գաւրիլովիչի գաղափարներն ու հասարակական գործունէութիւնը, համարելով դրանց չափազանց կրթիչ ու հետաքրքիր հայ երիտասարդութեան համար:

առաջին անգամ արժանի իրազեկման իրանց երկրում՝ Սիւնիքի գրում է հետեւեալը. «Իբր մենք հայերին կասեմք՝ միայն չէ, չարքարկեցէք, տանջվեցէք, թող քրդերը ձեզ քցեն, թիւրքերը խռնեն, ձեր սրտիքը կտրեն օտարու, թեան մէջ, ձեր գիւղիքը տաւայանան, միայն սցոսը վեր չկենար Հայաստանից տեղեկեալ երկրորդ Բաղարիւս»։ Արդարեւ շատ օրհմար սրտազանդաւ է դա, բայց զրա հետ մենք ստաջին անգամն ենք ծանօթանում, որպէս գիտան Սիւնիքի մասուր կարգաթեան արտադրութեան հետ «Սոստեցէք, — շարունակում է մեր փոխարէն սրբ. պապանդա անել հայերի մէջ Ա. Սիւնիք, — սոստեցէք (Հնչաւիք տաւմ է՝ շտաւեցէք սկսել զորքը), մինչև որ հայ սոցիալիստները ասն (օհօ)՝ ձեզ ընդարձակ տամ, կախարհեան, քաղաքական սոցիալիստներ, որն կարգելէ (նր, բոնց կարծիքով)՝ անխմած կապիտալիզմի Հայաստանի մէջ մտնելը» և այլն Տեւոթմ էք, թէ Հնչաւիք ինչ երևելի քննադատ ունի, որ մինչև անգամ ընդունակ է մեր ստաններն սցոսելու, ազատագրել, խառնախմբել ու անկախ չալքով իրար հասից կցորդել և այդպիսով գործը բերել ոչ թէ Հնչաւիքի տաւմները, այլ Սիւնիքի զտապանները։ Մենք ամաչում ենք, որ այդպիսի «քննա. դատ» ունենք, կարծում ենք, որ տեղի բախն ենք արժանի. Այնտ հետեւ հայերնով գիւղացու կաշին, որա փոխանակ Սիւնիք ինքը արտադրանքում է իր սեփական արտադրանք. դախն հետեւեալը. — «տաւ, մենք ձեզ չենք հասկանում, տպաւոր մէջ ստրկական գրութիւնից»։ Կիւղացու այդ խօսքերից Սիւնիք չտարում է և ընկնում «խառնախմբ. թաղարդի մէջ»։ Եւս սկսում է ձեզ թափել այնպիսի զարա գայաւ և զրա համար սխաւում է վերստին շարադրել վերալիստներին նման արտադրանքաւ, որի մէջ տեղ տեղ կցկատր կերպով առաջ է բերում Հնչաւիքի խօսքեր, իբր առ լինի անում արտադրանքաւ «կեցցէ» քննադատ, նոյն խոյ՝ ձեր «ստաղերը բիւլ-բիւլ են կանգնում, այդպիսի տախտակներին գրելով»։ Ինչո՞ւ համար էք գրում, որ երևին, լեցէ՛ք Զորանախան մեծ յեղափոխութեան գործիչներին, Միրաբին, Ռօբէակիւրին, Գեւորգիւնին, որ արանք կապիտալիզմը չեն նախադրու շարքեր Աթթ ոչ թէ զրանց, այլ աթթ գիտան Սիւնիքին, որ արտադրութեան կատարելագոյն անտեղեկ է և չգիտէ, որ մեծ յեղափո. խութիւնը գրաւմաւէր բարձրագոյնի գործն էր, որը ձգտում էր զարգացնել կապիտալիզմը և այդ ձգտումները արտադրութիւններն էին այն մեծ մարդիւր, որանց անտանները նա տալիս է, առանց նրանց ճանաչելու։ Իսկ սոցիալիզմն այն մասնակի գեւ յարա Անդաւաւելով Գարբարդիւն, Սիւնիքն առում է նրան, ինչո՞ւ այնպէս չարք, որ «անհատ կառավարէ»՝ գաճ չլինէր Բաղարիւսում. — կարծես թէ Գարբարդիւն իր կաշին համեմատ կարգը էր այդ անել ինքը միակ և կարծես թէ խառնեան թաղարդին նա է գաճի վրայ նախադրել Մարտաւ Բայց ինչո՞ւ էք ուզում այդպիսիքն ուրիշ կարծիքները, դա իսկ բան չէ, տեւ. նա՞մ էք, որ այդ մէթօգով ոչ թէ ուրիշն, այլ ձեր տգիտութեան շարժում գործ ինքները ձեզ ծաղրական կերպարանքով էք գործը բերում. . . Այնտ հետեւ Սիւնիքն իր անհեթեթութիւնները մեզ վերադրելով, մեղադրում է Արքիպաւսեանին, Զարաթիստներին թէ՛ «յայնցաւոր էք (այստեղ գնաւ է մէկ երկու կցկատր խօսք Հնչաւիքի քաղաքում), որովհետեւ ուխտած էրք մինչև վերջն չունէք մարտակ»՝ այդին այս տաւապալից վիճակէ ազատման համար, և չէք ցանկացել («») այնպիսի ազգային անկա. խութիւն, որը կամփոփվէ ընդ. ուսմի. քաղաքական տ. գաւաթիւն ազգայնանկարում։ Ա. Սիւնիքն ուղեցել է

հեղեթիւն բանեցնել մեր գէմ Բայց ինքն է զո՞հ գնացել նրան։ Եւս միմեանց հակադրում է մեր մօտ առաջին անգամ արժանի իրազեկման իրանց երկրում՝ Սիւնիքի գրում է հետեւեալը. «Իբր մենք հայերին կասեմք՝ միայն չէ, չարքարկեցէք, տանջվեցէք, թող քրդերը ձեզ քցեն, թիւրքերը խռնեն, ձեր սրտիքը կտրեն օտարու, թեան մէջ, ձեր գիւղիքը տաւայանան, միայն սցոսը վեր չկենար Հայաստանից տեղեկեալ երկրորդ Բաղարիւս»։ Արդարեւ շատ օրհմար սրտազանդաւ է դա, բայց զրա հետ մենք ստաջին անգամն ենք ծանօթանում, որպէս գիտան Սիւնիքի մասուր կարգաթեան արտադրութեան հետ «Սոստեցէք, — շարունակում է մեր փոխարէն սրբ. պապանդա անել հայերի մէջ Ա. Սիւնիք, — սոստեցէք (Հնչաւիք տաւմ է՝ շտաւեցէք սկսել զորքը), մինչև որ հայ սոցիալիստները ասն (օհօ)՝ ձեզ ընդարձակ տամ, կախարհեան, քաղաքական սոցիալիստներ, որն կարգելէ (նր, բոնց կարծիքով)՝ անխմած կապիտալիզմի Հայաստանի մէջ մտնելը» և այլն Տեւոթմ էք, թէ Հնչաւիք ինչ երևելի քննադատ ունի, որ մինչև անգամ ընդունակ է մեր ստաններն սցոսելու, ազատագրել, խառնախմբել ու անկախ չալքով իրար հասից կցորդել և այդպիսով գործը բերել ոչ թէ Հնչաւիքի տաւմները, այլ Սիւնիքի զտապանները։ Մենք ամաչում ենք, որ այդպիսի «քննա. դատ» ունենք, կարծում ենք, որ տեղի բախն ենք արժանի. Այնտ հետեւ հայերնով գիւղացու կաշին, որա փոխանակ Սիւնիք ինքը արտադրանքում է իր սեփական արտադրանք. դախն հետեւեալը. — «տաւ, մենք ձեզ չենք հասկանում, տպաւոր մէջ ստրկական գրութիւնից»։ Կիւղացու այդ խօսքերից Սիւնիք չտարում է և ընկնում «խառնախմբ. թաղարդի մէջ»։ Եւս սկսում է ձեզ թափել այնպիսի զարա գայաւ և զրա համար սխաւում է վերստին շարադրել վերալիստներին նման արտադրանքաւ, որի մէջ տեղ տեղ կցկատր կերպով առաջ է բերում Հնչաւիքի խօսքեր, իբր առ լինի անում արտադրանքաւ «կեցցէ» քննադատ, նոյն խոյ՝ ձեր «ստաղերը բիւլ-բիւլ են կանգնում, այդպիսի տախտակներին գրելով»։ Ինչո՞ւ համար էք գրում, որ երևին, լեցէ՛ք Զորանախան մեծ յեղափոխութեան գործիչներին, Միրաբին, Ռօբէակիւրին, Գեւորգիւնին, որ արանք կապիտալիզմը չեն նախադրու շարքեր Աթթ ոչ թէ զրանց, այլ աթթ գիտան Սիւնիքին, որ արտադրութեան կատարելագոյն անտեղեկ է և չգիտէ, որ մեծ յեղափո. խութիւնը գրաւմաւէր բարձրագոյնի գործն էր, որը ձգտում էր զարգացնել կապիտալիզմը և այդ ձգտումները արտադրութիւններն էին այն մեծ մարդիւր, որանց անտանները նա տալիս է, առանց նրանց ճանաչելու։ Իսկ սոցիալիզմն այն մասնակի գեւ յարա Անդաւաւելով Գարբարդիւն, Սիւնիքն առում է նրան, ինչո՞ւ այնպէս չարք, որ «անհատ կառավարէ»՝ գաճ չլինէր Բաղարիւսում. — կարծես թէ Գարբարդիւն իր կաշին համեմատ կարգը էր այդ անել ինքը միակ և կարծես թէ խառնեան թաղարդին նա է գաճի վրայ նախադրել Մարտաւ Բայց ինչո՞ւ էք ուզում այդպիսիքն ուրիշ կարծիքները, դա իսկ բան չէ, տեւ. նա՞մ էք, որ այդ մէթօգով ոչ թէ ուրիշն, այլ ձեր տգիտութեան շարժում գործ ինքները ձեզ ծաղրական կերպարանքով էք գործը բերում. . . Այնտ հետեւ Սիւնիքն իր անհեթեթութիւնները մեզ վերադրելով, մեղադրում է Արքիպաւսեանին, Զարաթիստներին թէ՛ «յայնցաւոր էք (այստեղ գնաւ է մէկ երկու կցկատր խօսք Հնչաւիքի քաղաքում), որովհետեւ ուխտած էրք մինչև վերջն չունէք մարտակ»՝ այդին այս տաւապալից վիճակէ ազատման համար, և չէք ցանկացել («») այնպիսի ազգային անկա. խութիւն, որը կամփոփվէ ընդ. ուսմի. քաղաքական տ. գաւաթիւն ազգայնանկարում։ Ա. Սիւնիքն ուղեցել է

Արքիպաւսեանի, Զարաթիստներին թէ՛ «յայնցաւոր էք (այստեղ գնաւ է մէկ երկու կցկատր խօսք Հնչաւիքի քաղաքում), որովհետեւ ուխտած էրք մինչև վերջն չունէք մարտակ»՝ այդին այս տաւապալից վիճակէ ազատման համար, և չէք ցանկացել («») այնպիսի ազգային անկա. խութիւն, որը կամփոփվէ ընդ. ուսմի. քաղաքական տ. գաւաթիւն ազգայնանկարում։ Ա. Սիւնիքն ուղեցել է

Ա. Սիւնիքն առում է նրան, ինչո՞ւ այնպէս չարք, որ «անհատ կառավարէ»՝ գաճ չլինէր Բաղարիւսում. — կարծես թէ Գարբարդիւն իր կաշին համեմատ կարգը էր այդ անել ինքը միակ և կարծես թէ խառնեան թաղարդին նա է գաճի վրայ նախադրել Մարտաւ Բայց ինչո՞ւ էք ուզում այդպիսիքն ուրիշ կարծիքները, դա իսկ բան չէ, տեւ. նա՞մ էք, որ այդ մէթօգով ոչ թէ ուրիշն, այլ ձեր տգիտութեան շարժում գործ ինքները ձեզ ծաղրական կերպարանքով էք գործը բերում. . . Այնտ հետեւ Սիւնիքն իր անհեթեթութիւնները մեզ վերադրելով, մեղադրում է Արքիպաւսեանին, Զարաթիստներին թէ՛ «յայնցաւոր էք (այստեղ գնաւ է մէկ երկու կցկատր խօսք Հնչաւիքի քաղաքում), որովհետեւ ուխտած էրք մինչև վերջն չունէք մարտակ»՝ այդին այս տաւապալից վիճակէ ազատման համար, և չէք ցանկացել («») այնպիսի ազգային անկա. խութիւն, որը կամփոփվէ ընդ. ուսմի. քաղաքական տ. գաւաթիւն ազգայնանկարում։ Ա. Սիւնիքն ուղեցել է

Խոսկ յայտնի է, որ Կովկասում, առում է Սիւնին, հոգի մեծամասնութիւնն ո՛չ թէ առանձին անհատների սեփականութիւն է, այլ ամբողջ համայնքի՝ Այս, պարսն, յայտնի է, թէն զի կարծում է, որ զա ձեր գիտն է, Լի հէնց Կովկասն աչքի աչկ ունենալու պատճառով էր, որ Նոր Հասանքում առկած է թէ՛ բացի հոգեյին անհատական սեփականութեան, կան նոյն ուղիւս զա կան համայնքի ներքին Սիւնին ինչ է ուղիւս առկա Սիւնին այդ հոգեյին վերաբերող իր միջառք խճճված ու հակառակման տողերով՝ միայն սատանան գիտէ, Կա բաւական չէ, նա դարձեալ ուղում է մեկ նորութիւն յայտնել, ասելով՝ Համայնքները քայքայվում են՝ (Մուր. ճըն է ասել՝ յայտնում է մեր գիտունը)։ Բայց զա նոր բան չէ, քանի որ Հնչա կ ու մ յայտնված է այդ միտքը Կալով նրան, որ Հայաստանի զանազան միջոցներով ընդհատակէն անընդհատ պատճառներին շնորհով, — մենք զա չենք ասել անաղայան կերպով, ինչպէս մի բարեխղճ քննադատն է պնդում, այլ թէ այդպիսի երեւոյթներ էլ նկատվում են, որոնց մասին Սիւնին կարող էր, որպէս շատ արիւշ բաների մասին, բարբառվին տեղեակ չլինել, մանաւանդ որ Մուր ճըն այդ չէ ասել, Այնուհետեւ Ա. Սիւնին ասում է, թէ մենք էսմաֆր երազում ենք ինչ որ «կոմիւնիստական» կողմակիւրութիւն՝ Այդ երազը պատկանում է մեր «քննադատին»։ Սակայն խօսք չկայ, որ էսմաֆի սկզբունքը կոմիւնիստական է և Սիւնին սրաւում է հակառակը կարծելով, բայց ասելով թէ՛ էսմաֆական հարստութիւնը պատկանելի չէր էսմաֆին, նա ստացուցածում է, որ ցեխերի կողմակիւրութեան անձամբ է Զեխական ու խոտանքի սկզբունքն անհատական չէ, ինչպէս կարծում է Սիւնին, այլ նրա իւրաքանչիւր անդամի աշխատանքն ամբողջ ցեխի աշխատանքի մի մասն է, հիմնված ունձ, նա կան աշխատանքի սկզբունքի վրայ... Բայց սրա մանրամասն բացատրելն ասելի կերկարացնէր մեր առանց այն էլ երկար յօդուածը... Բնական է։

Արմէնիան մինչ այժմ համրացել էր և մեր տված հարցերին չէր պատասխանում, երևի «համաբնդ քննադատ» մը կարծաւթիւն կը զգար։ Բայանդեցաւ այդ մարդը, որ փոխարէն մեր հարցերին պատասխանելու, հազաւ «քննադատ» գրմով, «խօսքը կտուրը զցելով»։ Բայց երբ մարդ ստանձնում է քննադատի պատեն, նա արդարեւ պիտի նսի արդար, բարեխղճ ու աղնուամիտ քննադատ լինի և երկրորդ պէտք է հակադրուի ինն ունենայ այն նիւթերի մասին, որոնք նրա խօսակցութեան առարկայ են։ Բայց այդ երկու գլխաւոր յատկութիւնն, ինչ, նա պիտի ունենայ և երրորդ յատկութիւն, նոյնչափ անհրաժեշտ, նա պիտի ունենայ և իր սեփականը և իր քննադատութեան զրա կան կողմը «քննադատելու» համար այլի գաղափարները պիտի ունենայ և սեփական գաղափարներ, որոնք հակադրվին առաջիններին։ Այսպէս նա կլինի մերի։ Այդ բարդ պայմանների հակառակ փորձունքը տղայական յանգիւնութիւն է, փքուն ֆրաւները, անմիտ բացականչութիւններ, այլի կարծիքներ, չհասկանալը և կամ նրանց ազատագիւրը, զա այնպիսի շարադրութիւն է, որ միայն միամիտները «աչքին թող կրէն», թողնելով իրեն իր հեռք՝ մոլորութիւն։

Հէնց այդ մոլորութիւնից ընթերցող հատարակութեանը նախադրույցանելու համար մենք գրեցինք այն յօդուածը, Այսպէս մեր նպատակը չէր ամենին մեր լրագրման ախի՝ բան հակադրել, զա շատ դժուար կլինէր, Խոտա փանվում ենք, որ մեր յօդուածը մեր ցանկացածից ասելի երկարեց, բայց զրա պատճառը այն էր, որ մեր գիտուն քննադատը խիստ խառնաժողովէր էր իր չգիտցած նիւ-

թերի խնամար և իր փայտէ գրով իր խճճած թերի մեջ բնկել, և այդ խոցալի փճակից առնակաւորն որ նիւթերը փրկելու համար՝ մենք պարտաւոր եղանք ասելի մանանակ կողքել, քան արձանի էր մեր գիտունի գիտուն յօդուածը և անկեղծաւոր խորհուրդ կտանք մեր պարսն քննադատին, որ միւս անգամ ո՛չ որի հետ այդպիսի ստատանակ ան կան խոց չխոցայ, որովհետեւ, իրաւի, Բնչ միտք կայ խառնակ չգիտցած նիւթերի փճակման թեւան մէջ, քանի որ այդ գէտքում այն խառնակի մէջ կտտարե յաղէս բացակայ է մի յատկութիւն, որ միւս ու ամեն տեղ անհրաժեշտ է անկեղծութիւն Բնական չէ, կայք ցանկաւ թիւն ունենայ անպատճառ ընդգիւնախօսել այլին զանազան ծանրակիւն հարցերով առիթով, այլ պէտք է տեղեակ լինել այդ հարցերին և լրջութեամբ վերաբերվել գէտի նրանց։ Այդպիսի ընդգիւնախօսութեան հազիւ մէկ անգամ կարելի գլինի պատասխանել, երկրորդ անգամ նա կգնահատվի, արհամարհական լուծումով լինի և պէտք դուրս գալ հարապակի խօսելու չգիտցած նիւթերի մասին, Լի մեր գիտուն քննադատին խորհուրդ ենք առաւել գլմի խմբաւորութեան, որախոթեամբ մենք նրան ցոյց կտանք այնպիսի զրքեր, որոնք նրա չգիտցած նիւթերի վրայ են ճառում, նրանցից թերեւս նա մի բան կփառատակէ, Հրնչա կ ու մ ա ի յ ու զ ա ն կ ի ու ն ն է ի չ կան ամենին

Այն — Խանց .

Հնչա կ ի անցեալ համարում յայտարարված 160 ֆրանկ նպատար Կ. Պոլսում Կոստայի գէտ գաւա բացող 50 մեցիկներին իր մամունակին ու գարկիցաւ աղգիս յարգանքն ու սէրը փայլող մէկ անձնաւորութեան, որից և խմբադրութեան մէջ ստացվեցաւ բնկաւագիրը

ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐ

Մ. - Հ. ին. Ծնորհակալութեամբ ստացանք ձեր ուղարկած 10 ֆրանկը։

Պ. - Anonymous. Ստացանք 50 ֆրանկը ծնորհակալ ենք։

Կ. Պ. - Չ. Վ. ին. Խորհակալված է ձեզ Հնչա կ ի այս տարվայ բոլոր համարները Կուգարիվի և ս անցեալ տարվայ համարները նոյն կգնաւագիր։

Թ. ին. Ա. ին. Ծնորհակալութեամբ ստացանք 50 ֆրանկը։

Վ. նա - Կ. Վ. ին. Ծնորհակալութեամբ ստացանք Մ. Փ. ի միջոցով ձեր ուղարկած 20 ֆրանկը։

Տ. օն - Ռ. ին. Դատարարն ենք Սպասում ենք ձեզ նից կարեւոր տեղեկութիւններ։

Կամուլի տակից յոյս տեսաւ 1. ՆԱՐ ՀՈՍԱՆՔ՝ և ՈՒՐԱՆ ՆԱԽԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆԵՐԻՆ՝ բրաւուրը, արատաւած «նշակից»։ Նր 2 հրատարակութիւն Հնչա կ և ան խմբի Գլին է 1 ֆրանկը։

Ծախվում է միմիայն Հնչա կ ի խմբադրատան մէջ։

Յօդուածներ, թղթակցութիւններ և տեղեկութիւններ ուղարկել հետեւեալ հասցեով։

Montpellier (France). — M. Beniard. Poste restante №25;

Իսկ գրամ ուղարկել.

Bale. (Suisse). — M. Daniel. Poste restante.

Լօղոն. Հայկական ազատ ազարան.